Национальная библиотека
Республики Тыва им.А.С Пушкина
СЕКТОР
ГОСБИБЛИОГРАФИИ

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

shyn.ru

№ 69
(19600)
2022 чылдың
сентябрь 14
среда

Хүннүң үнери – 06:15
Ажары – 19:01
Хүн дурту – 12:46

Садар өртээ хостуг
12+

/ Кызыл хоорай 108 харлаан.

/ Буян ООРЖАКТЫҢ тырттырган чуруу.

Демнежип өжүрүп турар

Тываның чону, албан-организацияларның коллективтериниң кежигүннери төрээн чериниң агаар-бойдузу дээш сагыш човап чоруурун сентябрь айда өрттерни өжүреринге киришкени-биле херек кырында бадыткааннар.

\ 6-гы арында

Эртем-билиг кажан-даа артык эвес

Өске улуска база чазаныр оран-сава, дериг-херексел херек чүве-дир дээрзин ол ынчан билгеш, мастерскаяны хүнде, неделяда, айда арендага ап болур арганы тургускан.

\ 9-ку арында

11300 орулгазы эвээш өг-бүлеге 300 тонна картофель үрезинин үлээн турган.

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН
2022 чылдың сентябрь 14 | №69 (19600)
ШЫН

Тускай операция девискээринде российжи дайынчыларның маадырлыг чоруктары

Российжи шериглер, оларның аразында тыва оолдар, Донбассты камгалаарынга боттарының бедик мергежилдиин, эрес-дидим, коргуш чок шиитпирлиг чоруун удаа-дараа бадыткап турарлар.

Бөлүк российжи шериглер украин националистерниң эжелелиниң адаанга турган бир чуртталга чериниң чоогунга тускай дайынчы даалгазын күүседип турганнар. Оларның аразынга тыва шериг улуг сержант Максим Монгуш база турган. Арга-арыг чер-биле чоруп ора, улуг сержант Монгуш удурланыкчының быжыглаңып, камгаланып алган черин (укрепрайон) база 30 хире кижиден тургустунган украин националистерниң чепсектиг бөлүүн илередип тыпкан.

Удурланыкчының арга-шинээн, күжүн база ооң шериглерни камгалап, чажыры-биле база боо-чепсекти эптиг кылдыр ажыглаар дээш тудуп, тургузуп алганы чүүлдерин хынамчалыг сайгарып көргеш, Максим ук черниң координаталарын штабче дарый дамчыдыпкан. Российжи артиллерияның шыгаагаш, чоруткан адыышкыннарының түңнелинде националистерлиг быжыгланып, камгаланган чер долузу-биле узуткаттынган.

Каш хонук эрткенде, улуг сержант Максим Монгуш салбыры-биле кады дайынчы даалгазын күүседип тургаш, радикалдарның эжелелиниң адаанга турган чуртталга черлериниң бирээзин хостаарынче угланган тулчуушкуннарга киришкен. Тулчуушкун үезинде Максим Монгуш балыглан-ган-даа болза, тулчуушкун шөлүн кагбайн, бодунга бирги эмчи дузазын боду чедиргеш, дайынчы хүлээлгезин күүседирин уламчылаан. Ук тулчуушкуннарның түңнелинде украин националистер улуг когаралга таваржып, чурттал-га черинден үнүп чорупкан.

Шериг оолдарывыстың маадырлыг чоруу, албан-хүлээлгезинге бердингенинге чоргаарланмас аргавыс чок.

/ Бистиң корр.

Моол – Тыва харылзаалар

Тываның Чазаа биле Моолдуң Завхан аймактың администрациязы кады ажылдажылга дугайында керээзин чаартыр.

Бистиң республика-биле садыг-экономика талазы-биле улаштыр кады ажылдажылганы дугуржуп, сайгарып көөр дээш Моолдуң Завхан аймактың губернатору Дашпунцаг Тувшинжаргалга баштаткан делегация чедип келген.

Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг аалчыларны хүндүткел-биле уткуп-хүлээп алгаш, тыва-моол харылзаалар ёзулуг найыралдың болгаш ийи чоннуң бот-боттарынга хүндүткелиниң үлегери деп демдеглээн. Тыва биле моол чоннарның шаг-төөгүден бээр төөгү болгаш культура талазы-биле сырый харылзаалыг чурттап келгени амгы үеде өске адырлар талазы-биле бот-боттарынга ажыктыг кылдыр кады ажылдаарынга үндезин болуп турар.

Тываның экспорт талазы-биле кол садыглажыр партнерларының бирээзи – Моол. 2021 чылда, пандемияның берге үелери турбужеге, республика 746,2 муң долларга барааннарны аңаа чедирген – өзүлде 102 хуу болган.

Моол, ооң иштинде Завхан болгаш өске-даа аймактар-биле экономика талазы-биле кады ажылдажылганы улаштыр калбартырынга бистиң республикавыс белен. Кыдат болгаш Азияның Оожум океанда регионнары-биле садыглажыр чаа-чаа оруктарны кады кылыры-биле тургускан транспорт төлевилелдери онза кичээнгейни негеп турар деп Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг чугаалаан.

Садыг-экономика, эртем-техника, культура адырларынга кады ажылдаарының дугайында ийи талалыг дугуржулганы Тыва Завхан аймак-биле 2002 чылда чарып, сырый харылзаалыг кады ажылдап келгеннер. Моолдуң төлээлери ол дугуржулганың шугуму-биле культурлуг болгаш ажыл-агыйжы хемчеглерни кады эрттирип турганын, кызыгаар чоогунга садыг ярмаркалары, өөредилге төлевилелдери, сайгарлыкчы арга-дуржулга солчулгазы дээш кады ажылдажылганың оон-даа өске хевирлерин боттандырып келгенин дыңнаткан. Ынчангаш амгы үеде ук дугуржулганы узадыры чугула дээрзин Завхан аймактың губернатору Дашпунцаг Тувшинжаргал медеглээн. Владислав Ховалыг моол удуртукчуну деткээш, эксперттерниң түңнелдеринге даянып, дараазында келир беш чылда боттандырар тодаргай хемчеглерни айтып бижиир «орук картазын» тургузарда, баштай специалистерни чыып алгаш, кады ажылдажылга айтырыгларының талазы-биле «төгерик столду» эрттирерин саналдаан.

«Амгы үеде бистиң мурнувуста тургустунган негелделерге дүгжүр, оон-даа улуг хемчээлдиг болгаш чугула ажыл-херектерни бүрүн эргелиг эксперттеривис киирип каар дээрзинге идегээр мен. Чаарттынган дугуржулгага ат салыры-биле удавас база катап ужуражы бээр бис» – деп, Владислав Ховалыг чугаалаан.

Тываның бүдүрүлгелеринден тудуг материалдарын экспорттаары, агроүлетпүр комплекизинге төлевилелдерни кады боттандырары, дүк болбаазырадыр, алгы-кеш эттээр, кызыгаар чоогунда арга-арыгларны хоралакчы курт-кымыскаяктардан камгалаары дээн чижектиг өске-даа угланыышкыннарны кады ажылдажылгаже немей киирерин чугаалажып турар. Колледж, училище студентилерин, чижээ уран чүүл школазының өөреникчилерин солчуп, өөредилге арга-дуржулгазын үлежир аргалар дугайында сайгарып чугаалашкан. Чогаадыкчы коллективтер өйлеп-өйлеп аалдап чедип, гастрольдаар деп шиитпирлээн.

Завхан аймактың экономиказының кол үндезини – мал ажылы. Кижи бүрүзүнге 30 баш мал онаажып турар. Дүк болгаш эът аймаан болбаазырадыр ажыл ында сайзыраңгай. Амгы үении-биле тудуп кылган 3 эът комбинады ажылдап турар, а ооң продукциязын Кыдатче чедирип турар. Дүк болбаазырадыр, кидис кылыр тус-тус бүдүрүлгелерлиг.

/ Р. ДЕМЧИК белеткээн.

500 спорт залдарын ажыдар

«Чаңгыс демниг Россия» «Самбо дээш» деп партийжи төлевилел ёзугаар Россияга болгаш Донбасска самбо секцияларын ажыдар.

Самбону сайзырадыры-биле чыл санында 500-тен эвээш эвес спортчу залдарны ажыдар.

«Чаңгыс демниг Россияның» «Самбо дээш» деп төлевилели Россияга, Донбасска болгаш оон-даа өске хостаттынган девискээрлерге школа залдарындан эгелээш спортчу өргээлерге чедир 5 муңдан хөй залдарга боттаныр дээрзин Андрей Турчак демдеглээн. Партияның чиңгине чөвүлелиниң секретары «Самбо дээш» деп төлевилелдиң хөй-ниити чөвүлелин удуртуп турар.

Ук төлевилелде бүгү регионнар киржип турар, ылаңгыя Краснодар крайда, Воронеж облазында ол аажок сайзырап турар. Бүгү Россияның самбо ассоциациязының президентизи Сергей Елисеев-биле бо төлевилелди федералдыг деңнелче көдүрер дугайында дугурушканын Андрей Турчак демдеглээн.

«Чаңгыс демниг Россия» партиязының төлевилелинге идепкейлиг киржир талазы-биле планын Донецк Республиканың Баштыңы Денис Пушилин бадыткаан. Мооң мурнунда Донецк Республика бүгү Россия чергелиг самбо федерациязы-биле дугуржулгага ат салган турган.

«Россияның бүгү регионнарында боттанып турар төлевилелдерге Донецк Республиканың киржири чугула. Биске ооң үнези улуг. Чугаа кырында эвес, а херек кырында амыдыралда хөй-хөй угланыышкынныг ажыл-херектерни боттандырып турар «Чаңгыс демниг Россия» партиязынга четтиргеним илередип тур мен» – деп, Денис Пушилин чугаалаан.

«Самбо дээш» деп төлевилелдиң ачызы-биле самбону нептередири болгаш школачыларның өөредилгезинче киирери-биле 7 хардан өрү уругларга тускай программаны ажылдап кылыр ужурлуг. Оон аңгыда «Чаңгыс демниг Россия» ноябрь 16-ны бүгү Россияның самбо хүнү кылдыр чарлаарын болгаш спорттуң ол хевирин Олимпий оюннарынче киирерин саналдап турар.

«Чырдыышкын яамызы самбо талазы-биле өөредилге программазын чүгле кичээлден дашкаар эвес, а күш-культура кичээлинге 3 дугаар шак кылдыр салып бээр арганы боттандырарынче онза кичээнгейни салыр болза эки. Ол ышкаш Эртем яамызынга самбонуң модулюн күш-культура болгаш спорт адырынга специалистер белеткээр болгаш эде белеткээр программаларже киирерин сүмелеп тур бис» – деп, парттөлевилелдиң координатору, бүгү Россияның самбо федерациязының президентизи Сергей Елисеев чугаалаан.

Ол саналдарны РФ-тиң Чырдыышкын болгаш Спорт талазы-биле яамылары деткээн. Чырдыышкын яамызы 1 – 11 класстарга программа-методиктиг комплексти ажылдап кылган. Ол ажылда күш-культура кичээлдериниң болгаш аңаа немелде самбо өөредир шактарның программазы кирип турар. Спорт яамызы самбо өөредир тренер башкыларның санын көвүдедири, оларны белеткээри, эде белеткээри дээн ышкаш айтырыгларны шиитпирлээри негеттинип келгенинге чөпшээрешкен.

Чугаазын доозуп тура, Сергей Елисеев чоокку үеде «Самбо дээш» деп төлевилелди регионнарга төлээлээр координаторларже кордакчылар-биле ужуражылгалар болурун чугаалаан.

«Самбонуң сайзыралынга сонуургалдыг, ёзулуг төлептиг кижилерни шилип алыр бис. Регионнарга ажылдаар координаторларны бадыткаан соовуста, төлевилеливис аайы-биле кылдынган комплекстиг программа ёзугаар ажылдаар бис.

«Чаңгыс демниг Россия» «Самбо дээш» деп төлевилел-биле бо чылдың июль айда ажылдап эгелээн. Апрельде «Чаңгыс демниг Россия» биле бүгү Россияның самбо федерациязы кады ажылдаар дугайында дугуржулгага ат салганнар.

Партияның деткимчези-биле Россияның 70 регионунга «Самбо – в школу» деп төлевилел ажылдап эгелээр.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ СОҢГУЛДА КОМИССИЯЗЫНЫҢ ДОКТААЛЫ

2022 чылдың сентябрь 13, Кызыл хоорай, №25/108-8

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарының чаңгыс мандаттыг Восточный № 6, чаңгыс мандаттыг Сүт-Хөл № 10 соңгулда округтарының талазы-биле немелде соңгулдаларының ниити түңнелдерин доктаадырының дугайында

«Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 76, 77 болгаш 80-ги чүүлдеринге дүүштүр, Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарының чаңгыс мандаттыг Восточный № 6, чаңгыс мандаттыг Сүт-Хөл № 10 соңгулда округтарының талазы-биле немелде соңгулдаларынга девискээр соңгулда комиссияларының № 1 протоколдарынга даянып, Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарының чаңгыс мандаттыг Восточный № 6 соңгулда округунуң талазы-биле немелде соңгулдаларын болган болгаш күштүг деп санаар.

2. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарының чаңгыс мандаттыг Восточный № 6 соңгулда округунуң талазы-биле бүрүткеттирген, бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның эң-не хөй санныг үнүн алган кандидат Монге Аяс Норжукаевичини соңгуттурган депутат деп санаар.

3. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарының чаңгыс мандаттыг Сүт-Хөл № 10 соңгулда округунуң талазы-биле немелде соңгулдаларын болган болгаш күштүг деп санаар.

4. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарының чаңгыс мандаттыг Сүт-Хөл № 10 соңгулда округунуң талазы-биле бүрүткеттирген, бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның эң-не хөй санныг үнүн алган кандидат Ондар Сергей Октяевичини соңгуттурган депутат деп санаар.

5. Ук доктаалды республиканың «Шын» биле «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының даргазы О.В. ДАНДАР.
Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының секретары Ш.Х. ООРЖАК.

Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының ШИИТПИРИ

2022 чылдың сентябрь 11, Суг-Аксы суур № 15/33-5

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарының чаңгыс мандаттыг Сүт-Хөл №10 соңгулда округунуң талазы-биле немелде соңгулдаларының түңнелдерин тодарадырының дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарының чаңгыс мандаттыг Сүт-Хөл № 10 соңгулда округунуң талазы-биле немелде соңгулдаларынга бадылаашкын түңнелдериниң дугайында девискээр соңгулда комиссияларының № 1 протоколдарының медээлеринге даянып, оларны тургусканы шын дээрзин баш удур хынаан соонда, «Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарының немелде соңгулдаларының талазы-биле округтуң соңгулда комиссияларының бүрүн эргелиг хүлээлгелерин девискээр соңгулда комиссияларынга дагзырының дугайында» Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2022 чылдың июнь 9-та үнген № 9/47-8 доктаалын күүседири-биле, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур эргелериниң болгаш референдумга киржир эрге-ажыктарының кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 69-ку чүүлүн, «Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 77-ги чүүлүн удуртулга болдургаш, Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының **шиитпирлээни болза:**

1. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарының чаңгыс мандаттыг Сүт-Хөл № 10 соңгулда округунуң талазы-биле немелде соңгулдаларын болган болгаш күштүг деп санаар.

2. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарының чаңгыс мандаттыг Сүт-Хөл № 10 соңгулда округунуң талазы-биле бүрүткеттирген, бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның эң-не хөй санныг үнүн алган кандидат Ондар Сергей Октяевичини соңгуттурган депутат деп санаар.

3. Ук шиитпирни Тыва Республиканың соңгулда комиссиязынче чорудар.

Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожуунунуңң девискээр соңгулда комиссиязының даргазы К.Б. САРЫГЛАР.
Тыва Республиканың Сүт-Хөл кожуунунуң девискээр соңгулда комиссиязының секретары Ч.Б. САТ.

Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының ШИИТПИРИ

2022 чылдың сентбярь 12, Кызыл хоорай, № 51/263-5

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарының чаңгыс мандаттыг Восточный № 6 соңгулда округунуң талазы-биле немелде соңгулдаларының түңнелдерин тодарадырының дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарының чаңгыс мандаттыг Восточный № 6 соңгулда округунуң талазы-биле немелде соңгулдаларынга бадылаашкын түңнелдериниң дугайында девискээр соңгулда комиссияларының № 1 протоколдарының медээлеринге даянып, оларны тургусканы шын дээрзин баш удур хынаан соонда, «Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарының немелде соңгулдаларының талазы-биле округтуң соңгулда комиссияларының бүрүн эргелиг хүлээлгелерин девискээр соңгулда комиссияларынга дагзырының дугайында» Тыва Республиканың Соңгулда комиссиязының 2022 чылдың июнь-9-та үнген № 9/47-8 доктаалын күүседири-биле, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур эргелериниң болгаш референдумга киржир эрге-ажыктарының кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 69-ку чүүлүн, «Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 75, 76-гы чүүлдерин удуртулга болдургаш, Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының **шиитпирлээни болза:**

1. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарының чаңгыс мандаттыг Восточный № 6 соңгулда округунуң талазы-биле немелде соңгулдаларын болган болгаш күштүг деп санаар.

2. Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) үшкү чыыжының депутаттарының чаңгыс мандаттыг Восточный №6 соңгулда округунуң талазы-биле бүрүткеттирген, бадылаашкынга киришкен соңгукчуларның эң-не хөй санныг үнүн алган кандидат Монге Аяс Норжукаевичини соңгуттурган депутат деп санаар.

3. Ук шиитпирни Тыва Республиканың соңгулда комиссиязынче чорудар.

Дарга А.А. БУЗУР-ООЛ.
Секретарь Л.Ш. БОРБАК-ООЛ.

Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының ШИИТПИРИ

2022 чылдың сентбярь 12, Кызыл хоорай, № 51/278-5

Кызыл хоорайның Төлээлекчилер хуралының алдыгы чыыжының депутаттарының соңгулдаларының ниити түңнелдерин доктаадырының дугайында

«Тыва Республикада тус чер бот-башкарылга органнарының соңгудар албан-дужаалдыг кижилериниң, муниципалдыг тургузугларының төлээлекчи органнарының депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 53-55 чүүлдеринге дүүштүр, чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының талазы-биле соңгулдаларның түңнелдерин тодарадырының дугайында №1 протоколдарга, чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле соңгулдалар түңнелдерин тодарадырының база Кызыл хоорайның Төлээлекчилер Хуралының алдыгы чыыжының депутаттарының соңгулдаларының талазы-биле соңгулда каттыжыышкыннарының аразынга депутаттар мандаттарын хувааган түңнелдериниң дугайында № 2 протоколга даянып, Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының **шиитпирлээни болза:**

1. Кызыл хоорайның Төлээлекчилер хуралының алдыгы чыыжының депутаттарының соңгулдалары болган болгаш күштүг деп санаар.

2. Кызыл хоорайның Төлээлекчилер хуралының алдыгы чыыжынга 26 депутатты соңгаан деп тодарадыр: 13 – чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле, 13 – чаңгыс мандаттыг соңгулда округунуң талазы-биле (даңзызы коштунган).

3. Ук шиитпирни Тыва Республиканың соңгулда комиссиязынче чорудар.

4. Ук шиитпирни республиканың «Шын» биле «Тувинская правда» солуннарынга парлаар.

Дарга А.А. БУЗУР-ООЛ.
Секретарь Л.Ш. БОРБАК-ООЛ.

Кызыл хоорайның девискээр соңгулда комиссиязының сентябрь 12-ден үнген № 51/278-5 шиитпириниң капсырылгазы

Кызыл хоорайның Төлээлекчилер Хуралының алдыгы чыыжының чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле депутаттарының соңгулдаларының түңнелдериниң дугайында НИИТИ МЕДЭЭЛЕР

Кандидаттарның даңзы бүрүзүнге үнүн берип бадылаан соңгукчуларның саны

Соңгулда каттыжыышкынының дугаары	Кандидаттар даңзызын бүрүткеткен соңгулда каттыжыышкынының ады	Санчурагайбиле	Бадылаашкынга киришкен соңгукчулар санының хуузун үндүрерге
1	Бүгү-российжи **«ЧАҢГЫС ДЕМНИГ РОССИЯ»** политиктиг партияның Кызыл хоорайның тус чер салбыры	29346	75,33%
2	**«ЧӨПТҮГ РОССИЯ – ПАТРИОТТАР – ШЫН ДЭЭШ»** социалистиг политиктиг партияның Тыва Республикада регионалдыг салбыры	1012	2,60%
3	**«ЧАА КИЖИЛЕР»** политиктиг партия	2005	5,15%
4	Политиктиг партия **ЛДПР** – Россияның Либерал-демократтыг партиязының Тываның регионалдыг салбыры	2017	5,18%
5	**«РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫ»** политиктиг партияның ТЫВАНЫҢ РЕСПУБЛИКАНЫҢ САЛБЫРЫ	4348	11,16%

Бадылаашкынга 38958 соңгукчулар киришкен, ол дээрге соңгукчулар даңзызында кирген соңгукчуларның 53,54 хуузу болур.

Кандидаттарының даңзызын киирип, депутат мандаттарын хуваар талазы-биле чөпшээреттирген соңгулда каттыжыышкыннарының ады, кандидаттарлыг даңзы бүрүзүнге хамаарыштыр хуваарга:

Бүгү-российжи **«ЧАҢГЫС ДЕМНИГ РОССИЯ»** политиктиг партияның Кызыл хоорайның тус чер салбыры	–	10
Политиктиг партия **«ЧАА КИЖИЛЕР»**	–	1
Политиктиг партия **ЛДПР** – Россияның Либерал-демократтыг партиязының Тываның регионалдыг салбыры	–	1
«РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫ» политиктиг партияның ТЫВАНЫҢ РЕСПУБЛИКАНЫҢ САЛБЫРЫ	–	1

Кызыл хоорайның Төлээлекчилер хуралының алдыгы чыыжының соңгуттурган депутаттарының ДАҢЗЫЗЫ

Чаңгыс аай соңгулда округунуң талазы-биле

Соңгулда каттыжыышкыны
«ЧАҢГЫС ДЕМНИГ РОССИЯ» партияның
Кызыл хоорайның тус чер салбыры

Куулар Лариса Шангыровна
Бурбучук Буян Вячеславович
Лазарев Алексей Евгеньевич

Кужугет Шолбан Артемович
Наксыл Менди Сырдарович
Белоусов Сергей Александрович
Чурук Шой Улзайович
Потапов Андрей Юрьевич
Достай Елена Евгеньевна
Алиев Чингиз Исахан Оглы

Соңгулда каттыжыышкыны
«Партия «ЧАА КИЖИЛЕР»
1. Сонам Буян Эресович

Соңгулда каттыжыышкыны
«ЛДПР Тываның регионалдыг салбыры»
Арланмай Юлия Владимировна

Соңгулда каттыжыышкыны
«РОССИЯ ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫ» политиктиг партияның ТЫВАНЫҢ РЕСПУБЛИКАНЫҢ САЛБЫРЫ
Тамоев Роман Телманович

Чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының талазы-биле

чаңгыс мандаттыг № 1 соңгулда округу
ПОМАНИСОЧКИН РОМАН СЕРГЕЕВИЧ
чаңгыс мандаттыг № 2 соңгулда округу
КУУЛАР ЛОДОЙ-ДАМБА ЭРТИНЕЕВИЧ
чаңгыс мандаттыг № 3 соңгулда округу
ДАПЫЛДАЙ АЛЬБЕРТ БОРИСОВИЧ
чаңгыс мандаттыг № 4 соңгулда округу
ОНДАР САЯН ОЮН-ООЛОВИЧ
чаңгыс мандаттыг № 5 соңгулда округу
ЛОПСАН АЯС ЛЕОНИДОВИЧ
чаңгыс мандаттыг № 6 соңгулда округу
КУЖУГЕТ РОССИ АЛЕКСАНДРОВИЧ
чаңгыс мандаттыг № 7 соңгулда округу
БИЧЕ-ООЛ БУЯН ВЛАДИМИРОВИЧ
чаңгыс мандаттыг № 8 соңгулда округу
САТ ЭРЕС КОНСТАНТИНОВИЧ
чаңгыс мандаттыг № 9 соңгулда округу
СЕРЕН-ООЛ АЙДЫН ЭРЕСОВИЧ
чаңгыс мандаттыг № 10 соңгулда округу
ХЕРТЕК ЛАДА ВАЛЕРЬЕВНА
чаңгыс мандаттыг № 11 соңгулда округу
БАЯН АЯС САНААЕВИЧ
чаңгыс мандаттыг № 12 соңгулда округу
КАЗАНЦЕВА ИРИНА ВЛАДИМИРОВНА
чаңгыс мандаттыг № 13 соңгулда округу
ТОРУШ БЕЖЕН-ООЛ КУУЛАРОВИЧ

(Уланчызы 4-кү арында)

(Төнчүзү. Эгези 3-кү арында))

| ДОКТААЛ-СААВЫР |

Тере-Хөл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының ШИИТПИРИ

2022 чылдың сентябрь 11, Кунгуртуг суур, № 9/65-5

Тере-Хөл кожууннуң Төлээлекчилер хуралының алдыгы чыыжының депутаттарының чаңгыс мандаттыг соңгулда округтарының талазы-биле хуусаа бетинде соңгулдаларының түңнелдерин тодарадырының дугайында

Тере-Хөл кожууннуң Төлээлекчилер хуралының алдыгы чыыжының депутаттарының хуусаа бетинде соңгулдаларының бадылаашкынының түңнелдериниң дугайында № 143, 144 участоктарының соңгулда комиссияларының № 1 протоколунуң баштайгы экземплярларының медээлеринге даянып, ында бар медээлерни түңнээр арга-биле оларны шын тургусканын баш удур хынаан соонда, «Россия Федерациязының хамаатыларының соңгуур эргелериниң болгаш референдумга киржир эрге-ажыктарының кол магадылалдарының дугайында» Федералдыг хоойлунуң 69-ку чүүлүн, «Тыва Республикада тус чер бот-башкарылга органнарының соңгудар албан-дужаалдыг кижилериниң, муниципалдыг тургузугларының төлээлекчи органнарының депутаттарының соңгулдаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунуң 53-кү чүүлүн удуртулга болдургаш, Тере-Хөл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының **шиитпирлээни болза:**

1. Тере-Хөл кожууннуң Төлээлекчилер хуралының алдыгы чыыжының депутаттарының хуусаа бетинде соңгулдаларының болган болгаш күштүг деп санаар.
2. Тере-Хөл кожууннуң Төлээлекчилер хуралының алдыгы чыыжынга 16 депутаттарны соңгаан деп тодарадыр (даңзызы коштунган).
3. Ук шиитпирни чонга чарлаар

Тере-Хөл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының даргазы А.А. АЙМАА.

Тере-Хөл кожууннуң девискээр соңгулда комиссиязының секретары А.Г. КУНЭЭ.

Капсырылга № 1

Магбын Омак Антольевич – Округ №1 «Озерный»
Байыр Орлана Семеновна – Округ № 2 «Солнечный»
Шимит Нимы Михайлович – Округ № 3 «Горный»
Сандак Руслана Бадарчыевна – Округ №4 «Бояй»
Сурунгур Алдын-оол Константинович – Округ № 5 «Луговой»
Бузуя Сайдана Анатольевна – Округ № 6 «Мостный»
Ховалыг Чинчи Орлан-ооловна – Округ № 7 «Молодежный»
Август-оол Людмила Монгушовна - Округ № 8 «Школьный»
Мунзук Владислав Доржуевич – Округ № 9 «Магазинный»
Дудуп Аян Михайлович – Округ № 10 «Лунный»
Долзатмаа Аян Шининович – Округ № 11 «Цветущий»
Сундуй Уран-кыс Ивановна – Округ № 12 «Рыбацкий»
Дагба Орлан Борисович – Округ № 13 «Каргы»
Сундуй Даши Артурович – Округ № 14 «Эми»
Серээдар Владислав Мөңгүн-оолович – Округ № 15 «Шынаа»
Доржу Татьяна Федоровна – Округ № 16 «Мирный»

| КЫСКА МЕДЭЭЛЕР |

Кызыл – Иркутск аразынга самолет ужар

РФ-тиң Чазаа сентябрь 13-тен тура «Иркутск – Кызыл – Иркутск» деп маршрут-биле ужар субсидиялыг авиарейстерни бадылаан.

Ооң дугайында Россияның Транспорт яамызы, Тываның Орук-транспорт яамызы, «ИрАэро» авиакомпаниязы дугуржуп алган.

РФ-тиң Чазааның 1242 дугаарлыг доктаалы-биле чамдык категорияларга хамааржыр кижи бүрүзү авиабилетти чиигелделиг өртек-биле садып алыр. Субсидиялыг рейстер чүгле бо чылдың төнчүзүнге чедир ужар дээрзин Тываның Орук-транспорт яамызы дыңнадып турар.

Самолет неделя санында вторник болгаш четвергте ужар. Расписаниени авиакомпанияның сайтызындан көөр: https://iraero.ru/

Чаңгыс талаже билеттиң өртээ – 4190 рубль.

«ИрАэро» авиакомпаниязының «Суперджет-100» деп самолеттары-биле Иркутск, Кызыл аразынга ужар рейстериниң билеттерин садып эгелей берген.

Тере-Хөлче эмчилерниң үнүүшкүнү

«Кадыкшыл маршруду» губернатор төлевилели-биле уруглар эмчилериниң бригадазы Тере-Хөл кожуунче план ёзугаар үнүүшкүнну кылган.

Педиатр, стоматолог, ортопед, хирург, невролог, уролог, эндокринолог, отоларинголог, офтальмолог, акушер-гинеколог болгаш УЗИ эмчизи кожууннуң 309 уругга комплекстиг эмчи шинчилгезин чоруткан. Түңнелинде 245 уругда аарыглар бары илереттинген, бир дугаар билдинип келгени - 13 таварылгада. 21 уругну немей шинчидери-биле чогуур эмчи специалистеринче чоруткан.

245 кижиде диш аарыы, 41 кижиниң караа аарыг, 21 уругда эндокринниг болгаш нерв системазында аарыглар, йод чедишпези база семирииринге сундулуг байдал бары илереттинген. Ол ышкаш астигматизм, дыңнаары баксыраан таварылга, хинде бөөртең (грыжа) болгаш өске-даа аарыгларны эмчилер тыпкан.

Эмчилер уругларны шинчииринден аңгыда, оларга арыг-силигни сагыырының чугулазы, шын чемнениири өзүп орар кижиниң организминге эки салдар чедирип болуруң тайылбырлап берген. Ылаңгыя багай чаңчылдарга алыспайн, бичиизинден тура кадыын камнаарын эмчилер уругларга сүмелээн.

Тываның Энергетика яамызы: «Чонга хөмүр-дашты биеэги дег садып турар»

2022 чылдың сентябь 12-ден тура чонга хөмүр-даш садып-саарбазының дугайында «Тываның даг-руда компаниязы» КХН-ниң дыңнадыышкыны республиканың Чазаанга сентябрь 9-та келген.

Тывада хөмүр-даш садып-саарар рынокта кол черни ээлеп турар компания хамааты болгаш монополияга удур хоойлужудулганы хажыдып турар дээрзи үстүнде айыттынган дыңнадыышкынындан көстүп келген.

Дыңнадыышкынны алган соонда, Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг ук компанияның удуртулгазы-биле дораан харылзажып чугаалашкан. Чонга хөмүр-дашты шаптараазын чокка ол-ла үезинде бээриниң талазы-биле таарымчалыг тодаргай шиитпир хүлээр айтырыгны сайгарып көрбээнде, кызыгаарлаар хемчеглер ажыглавазының дугайында аас-биле дугуржуп чугаалашкан.

Тываның Баштыңы республика прокурору Сергей Дябкинге, ТР-де Монополияга удур федералдыг албан эргелелиниң удуртукчузу Феликс Хаджиевке болур-чогуур дилеглерни чоруткан. Тываның даг-руда компаниязының шак ындыг ажыл-чорудулгазының хоойлу-дүрүмге дүгжүп турарын хынап көргеш, бир эвес хоойлужудулганы хажыдып турар болза, аңаа даянып, чогуур хемчег алырының дугайында бижээн.

«Тыва Республиканың Баштыңының билдириишкини ёзугаар хыналданы прокуратура-биле катай чорудуп эгелээн. Бөгүн чогуур документилерни чорудуп бээрин негээн. Анализти эрттирер бис, ооң соонда «Тываның даг-руда компаниязы» КХН-ниң ажыл-чорудулгазының чөптүг, чөптүг эвезин сайгарып көргеш, түңнелди үндүрер бис» – деп, Монополияга удур федералдыг албан эргелелиниң удуртукчузу Феликс Хаджиев тайылбырлаан.

Сентябрь 12-де Каа-Хемниң, Чадаананың уургайларындан хөмүр садып алыр дээш чеде берген улус чарлал көргеш, Тываның Одаар чүүл болгаш энергетика яамызынче дыңнаткан. Яамының төлээлери бүдүрүлгелерге дораан барып четкен.

«Каа-Хемниң болгаш Чадаананың уургайларында хуу кижилерге хөмүр бербейн турарының дугайында медээ келген. Ооң соонда республиканың одаар чүүл болгаш энергетика сайыдының хүлээлгезин күүседип турар Владимир Фунтиков Тываның даг-руда компаниязының директору Валерий Куликов-биле ужурашкан. Айтырыгны дораан таарыштыр шиитпирлээн. Сентябрь 12-де дүъш соонда, ындыг кызыгаарлаашкынны ап каапкан. Чон ооң мурнунда ышкаш уургайлардан хөмүр-дашты анаа садып ап болур» – деп, ТР-ниң одаар чүүл болгаш энергетика сайыдының бирги оралакчызы Эдуард Куулар тайылбырлаан.

Чурттакчы чон хөмүр-дашты складтардан-даа, уургайлардан-даа садып ап болур. Бир эвес кандыг-бир кызыгаарлаашкыннарлыг таварылгалар тургустунуп келир болза, 8 (39422) 5-11-56 деп телефонче дарый долгаарын Одаар чүүл болгаш энергетика яамызы дыңнаткан. Кожууннарда одаар чүүл складтарынга хөмүр-дашты удаа-дараа чедирип турар. Бо ажылды Одаар чүүл болгаш энергетика яамызы биле Чуртталга-коммунал ажыл-агыйының яамызы кады демнежип кылып турар. Бир неделя дургузунда чогуур курлавырны чедирер.

/ Тываның Чазааның парлалга албанының медээлери-биле.

Кызылда хөмүр-даш складтары кайда барыл?

Кызыл хоорайда чурттакчы чонга хөмүр-дашты дараазында одаар чүүлдер складтарында садып турар дээрзин Кызыл хоорай чагыргазы дыңнаткан.

1. Московская кудумчузу, 24 деп адресте «Ошеан» деп одаар чүүл склады, тел. 89233814446. Ук складта Каа-Хем хөмүр-дажы бар, 1 тоннада өртек-үнези 2507 рубль. Хөмүр-даш килдээр деңзизи ажылдап турар.

Чурттакчы чонга хөмүр-дашты чедирип бээриниң өртек-үнези:

– Сукпак – 750 руб.

– Вавилин ээтпээ – 750 руб.

– Оң талакы эрик – 650 руб.

– Солагай талакы эрикте дачалар – 600 руб.

– Ыраккы Каа-Хем – 650 руб.

– Кызыл хоорай иштинге – 500 руб.

Склад 9.00 шактан 18.00 шакка чедир дыштаныр хүннер чокка ажылдаар.

2. Вавилин ээтпээнде Пий-Хемская кудумчузу, 2/9 деп адресте «Племобъединение» девискээринде «Ошеан» деп одаар чүүл склады, телефону 5-60-60.

1 тоннада өртек-үнези 2507 руб., Вавилин ээтпээниң чурттакчыларынга чедирип бээр өртээ – 700 руб.

3. Таежная кудумчузу, 3 деп адресте одаар чүүл склады, тел. 89293586927.

Хөмүр-даш килдээр деңзизи ажылдап турар.

Каа-Хем хөмүр-дажы бар, садып турар, 1 тоннада өртек-үнези – 2507 руб.

Балахта (орех) хөмүр-дажы бар, садып турар, 1 тоннада өртек-үнези – 4100 руб.

Балахта, шилиттинген хөмүр-даш бар, садып турар, 1 тоннада өртек-үнези – 4100 руб.

Хоорай иштинге чедирип бээр өртээ – 600 руб.

4. Ровенская кудумчузу, 26 деп адресте одаар чүүл склады.

Склад 9.00 шактан 20.00 шакка чедир дыштаныр хүннер чокка ажылдаар.

Хөмүр-даш килдээр деңзизи ажылдап турар.

5. Энергетиков кудумчузу, 6а деп адресте «Русский уголь» деп хөмүр-даш склады, тел. 89831900006.

Склад 9.00 шактан 18.00 шакка чедир ажылдап турар, улуг-хүнде дыштаныр. Хөмүр-даш килдээр деңзизи ажылдап турар.

Балахта (орех) хөмүр-дажы бар, садып турар, 1 тоннада өртек-үнези – 4000 руб.

Балахта (семечки) хөмүр-даш бар, садып турар, 1 тоннада өртек-үнези – 4300 руб.

Каа-Хем хөмүр-дажын киир сөөртүрүн планнап турар.

6. Одаар чүүл склады (эрги Гортоп), «Спутник» КХН арендалап турар, тел.89235800010.

Склад 9.00 шактан 18.00 шакка чедир ажылдап турар, 12.00 шактан 13.00 шакка чедир дүштеки чапсар. Хөмүр-дашты килдээр деңзизи ажылдап турар. Амдыызында хөмүр-дашты киир сөөртпээн.

7. ИП Намчыл-оол О.Б., Ровенская кудумчузу, 26 деп адресте «Реалбаза» деп одаар чүүл склады.

8. Мир кудумчузу, 11 деп адресте одаар чүүл склады. 2022 чылдың сентябрь 15-тен эгелеп, хөмүр-даш килдээр деңзи салган соонда ажылдаар.

9. Горная кудумчузу, 23 деп адресте «Оникс» КХН одаар чүүл склады, деңзизи амдыызында чок, ону тургускан соонда ажылдап эгелээр.

Кол сорулга — көдээ ажыл-агый адырының бүдүрүкчүлүг чоруу

Бир ай бурунгаар Республиканың көдээ ажыл-агый сайыдының бирги оралакчызы албан-дужаалга Сүт-Хөл кожуун чагыргазын удуртуп-башкарып турган Алдай-Мерген Ховалыг томуйлаткан. Тываның кожууннарынга удуртур-баштаар албан-дужаалдарга ажылдап чораан, көдээ ажыл-агый талазы-биле дуржулгалыг специалиске шак бо харысалгалыг ажылды дааскаы таварылга эвес. Ынчангаш сайыттың бирги оралакчызы-биле республиканың көдээ ажыл-агыйын хөгжүдер талазы-биле чугула тургустунуп турар айтырыгларны чугаалаштывыс.

— Алдай-Мерген Алдандаевич, ооң мурнунда кайы адырга ,кандыг албан-дужаалдарга ажылдап чораан силер, «Шынның» номчукчуларынга таныштырып көрүңерем.

—Мен мооң мурнунда республикада төп кожууннарның бирээзи, 30 ажыг муң чурттакчылыг Кызыл кожуунга чагырга даргазының саң-хөө, өнчү-хөреңги талазы-биле оралакчызы болуп, ооң соонда каас-чараш бойдус чурумалдыг, кайгамчыктыг салым-чаяанныг кижилерниң чурту бажы бедик Бай-Тайга кожуунга 2 чыл 6 ай ажылдадым. Социал-экономиктиг хөгжүлде талазы-биле 18 дугаар черге турган кожууннуң 13 дугаар черже үнүп келгенинга киирген үлүг-хуум бар деп чоргаарал-биле бодап чоруур мен.

Сөөлгү каш чылда Сүт-Хөл кожуунну удуртуп, ажылдап келдим. Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг ТР-ниң көдээ ажыл-агый сайыдының оралакчызы ажылче шилчиирин сүмелээрге, бо чылдың август 10-да ажылдап эгелээним бо. Көдээ ажыл-агый яамызының кылып чорудуп турар ажылы аажок хөй угланыышкыннарлыг болгай. Көдээ ажыл-агыйда саң-хөө хандырылгазынга хамаарышкан айтырыгларны, оларны бо чугула адырны хөгжүдеринче угландырарын, ооң-биле чергелештир аъш-чем талазы-биле айыыл чок чорукту харылаарын менде дааскан.

— Эрткен 2021 чылдан эгелээш, Тыва Республиканың девискээринге улуг хемчээлдиг көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелери, кооперативтер ажыдар дугайында төлевилелди боттандырып эгелээн болгай. Бо айтырыгга хамаарыштыр силерниң бодалыңар?

—Тывага көдээ ажыл-агый адырының төөгүзүн ажып көөр болзувусса, шаанда 1950 – 1960 чылдарда МЧАЭ (мал, чер ажыл-агыйының эштежилгези) каттыжыышкын, эштежиишкиннер (колхоз, совхозтар) чедиишкинниг ажылдап турган. «Дем чокта, күш чок» деп үлегер домакта чугаалааны дег, дем-биле чок чаңгыс кижиге көдээ ажыл-агыйны сайзырадыры черле берге болур.

Ынчангаш сөөлгү каш чылдарда Россия Федерациязының Чазаа болгаш Көдээ ажыл-агый яамызы, өске регионнар-биле бир дөмей, Тывага база көдээ ажыл-агый кооперативтери, бүдүрүлгелерни ажыдарын сүмелеп келген. Мындыг хевирлиг каттыжыышкыннар, эштежилгелерге федералдыг программалар таварыштыр эвээш эвес акша-хөреңгини үндүрүп берип, дуза чедирериниң хөйле аргалары бар.

Бистиң республикада көдээ ишчилер база федералдыг төптүң бо негелдезиниң утказын биле берген. Бо хүннерге чедир Тывада 20 ажыг көдээ ажыл-агый кооперативтери тургустунган. Чаңгыс улуг бүдүрүлге мал-маган өстүрер, элбек сүттү саап турар, хоо сарыг тараа тарыыр, хоолулуг хой эъдин садып-саарар ажылдарны чорудар, дөрт аңгы кежигүннерлиг турары эргежок чугула, чүгле ынчан федералдыг акшаландырыышкынны чедип ап болур. Ынчангаш бо угланыышкынга ажылды идепкейжидерин кызыдып турарывыс бо.

— Хой дүгүн болбаазырадыр фабрика ажыдар дугайында айтырыгга хамаарыштыр чүнү чугаалап болурул?

— Малчыннарның кыргып алганы хой дүгүн садып-саарарынга таарымчалыг байдалдарны тургузуп бээри Тываның Чазааның, Көдээ ажыл-агый яамызының бир кол сорулгазы. Чайын аалдарга чеде бээрге, кажаа чанында дыка хөй дүктү анаа чыып каан чыдар болгулаар. Дужаар, хүлээп алыр чер чок болганындан Тываның девискээринге тонна-тонна дүк анаа-ла октаттынып каар турган. Чүгле ужар, таныыр-билир улузу көвей, машина-техникалыг улуг бүдүрүлгелер болгаш, чижээ, Мөңгүн-Тайгада «Мөген-Бүрен» КУБ, Эрзинде «Бай-Тал» КУБ Черногорск база Нижний Новгород хоорайларга барып садып-саарып ап турганы чажыт эвес.

Ынчангаш Тываның Баштыңы Владислав Ховалыг бо айтырыгже онза кичээнгейни салып, хой дүгүн хүлээп ап эгелээр фабрика ажыдар талазы-биле инвестор дилеп, тывар чугула айтырыгны тургускан. Бо хүнде Владимир облазында «Сергеихинский текстиль» деп бүдүрүлге-биле кады ажылдажылга чорупэгелээни – бурунгаар базым.

Эге дээрезинде хуузунда ажыл-агыйлыг арат-фермер кижилерге дузалажыр сорулгалыг ажылдап турар бис. Хой дүгүн бир килограммда 10 акшага хүлээп алыр. Тодаргай акша-хөреңгиге дүк дужааган деп чогуур документилер-биле бадыткаан соонда амы-хууда ажыл-агыйлыг бөдүүн араттарга сиген-ширбиил кылырда, мал чеми садып алырынга, кышты хүр ажарынга өмек-дуза болзун дээш, ооң кырындан, бир килограмм дүк дээш, 20 рубль субсидия акшаны немей төлеп берип турар. Ниитизи-биле 250 тонна дүктү чыып алыр сорулга салдынган турган, амгы үеге чедир 204 тонналы чыып алган. Ажыл ам-даа уламчылаар.

Республикага көдээ ажыл-агый продукциязын болбаазырадыр биче бүдүрүлгелер ажыдар талазы-биле оон өске угланыышкыннарга ажыл база чоруттунуп турар. Чижээ, картошка болбаазырадыры. Кызыл кожууннуң Сукпак суурдан ногаажылар Александр Желтухин, Геннадий Ким, Таңды кожуунда «Земля Надежды», Улуг-Хем кожуунда «Усма» көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң удуртукчулары Алена Куулар болгаш Радмир Сат ногаа, картофельдиң эвээш эвес дүжүдүн ажаап ап, чүгле боттарын эвес, а чаңгыс черчурттугларының хереглелин безин хандырып турар болгай.

Ынчалза-даа бистиң республикада картошканы болбаазырадыр талазы-биле хемчеглер шала «аскап» турары билдингир. Ынчангаш Көдээ ажыл-агый яамызы чипсы, картофель фри дээн чижектиг продукцияны кылгаш, кафе, ресторанкарже киир садар бичежек цехтер ажыдар хемчеглерни ап чорудуп эгелээн. Бир-ле дугаарында, картошка дүжүдүн шыгжаар, кургадыр чер херек болуп турар.

Бурунгаар көрүштүг ногаажыларның бирээзи, Сукпак суурдан Александр Желтухин, картофель дүжүдүн кургадыр цехти ажыдар талазы-биле чагыгны Көдээ ажыл-агый яамызынче киирген. Амгы үеде сайгарлыкчының дилээн хандырар талазы-биле айтырыгны шиитпирлеп турар.

— «Зерно» ГИС деп федералдыг чурагайлыг программаже тараажылар шупту киирген турар ужурлуг деп Россияның Көдээ ажыл-агый яамызының негелдези бар болгай. Маңаа хамаарыштыр чүнү чугаалап болур силер?

— «Зерно» ГИС деп федералдыг чурагайлыг программаның ачызында, тараа шөлдерин болбаазырадып турар деңнели, чеже машина, трактор база өске-даа техниканы ажыглааны, кандыг складка шыгжааны дээш, үрезинниң шынарынга чедир тодарадып болур. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, тараа дүжүдүн ажаап алган шөлүнден эгелээш, хлеб быжырар черге чедир тараа культураларының оруун хайгаарап, хынаары чугула айтырыгларның бирээзи.

Ук федералдыг чурагайлыг программаның негелдези езугаар, тараа тарып турар ажыл-агыйлар шупту 2022 чылдың сентябрь 1-ге чедир бүрүткелди ыяап-ла эрткен турар ужурлуг. Бир эвес аңаа бүрүткел эртпес чүве болза, келир 2023 чылдың январь айдан эгелээш, торгаал онаары база көрдүнген.

ТР-ниң Көдээ ажыл-агый яамызының медээлери-биле, бо хүннерде Тывада тараа тарып турар 39 ажыл-агый бар. Оларның-биле кады ажылдажылганы чорутканының түңнелинде, 27 арат-тараачын ажыл-агыйларның удуртукчулары федералдыг даңзыже кирген.

Чурагайлыг технологияларның сайзыраңгай үезинде, көдээ ишчилерден эгелээш, Көдээ ажыл-агый яамызының специалистеринге чедир компьютер, интернет четкилерин эки билирин чедип алыр дээш хемчеглерни ап чорудуп турар бис. Чоокта чаа республиканың Чурагайлыг хөгжүлде яамызы-биле кады келир чылын кылып чорудар ажылдар дугайында дуржулганы чарып алдывыс. Ажылывыс хөй аңгы угланыышкыннарда чоруттунуп турар дээрзин айтып каары чугула. Республиканың көдээ ажылагый адыры хөгжүп-сайзыраар ужурлуг.

/ Мерген ОНДАР чугаалашкан.

| КЫСКА МЕДЭЭ |

Өскүстерге бажыңнар туттунуп турар

Тывада өскүс эрге-байдалдыг хамаатыларны чуртталга бажыңнары-биле хандырары чылдан чылче экижип турар.

Өскүс уругларны чуртталга бажың-балгады-биле хандырар федералдыг программаның акша-хөреңгизи-биле чүгле сөөлгү үш чылда 893 хамаатылар бажыңнарны азы квартираларны алган.

Өскүс болгаш ада-иезиниң азыралы чок арткан эрге-байдалдыг хамаатыларга бажыңнарны "Тыва Республиканга 2021 – 2023 чылдарда хамаатыларның социал деткимчези" деп күрүне программазының "2021 – 2023 чылдарда өг-бүлениң болгаш ажы-төлдүң социал камгалалы" деп биче программазының акша-хөреңгизи-биле чорудуп турар. Чижээлээрге, Барыын-Хемчик кожууннуң төвү Кызыл-Мажалык суурда Зоя Тырышпаева биле Лесная кудумчуларында бо чылын 8, Каа-Хем кожууннуң төвү Сарыг-Сеп суурга 2022 чылда 5 бажыңны, Суг-Бажы суурнуң Салчак Допчут-оол кудумчузунга 1 бажыңны, Бии-Хем кожууннуң Туран суурга 5 бажыңны бо чылын өскүс уруглар эрге-байдалдыг кижилерге тударь көрдүнген.

Сөөлгү ийи чылда өскүс эрге-байдалдыг хамаатыларның чуртталга шөлү-биле хандырары көвүдеп эгелээн. 2022 чылда 300 кижиге бажыңнарны болгаш квартираларны берген. Ол дээрге мурнуку чылдарда байдалдан оранчок хөй.

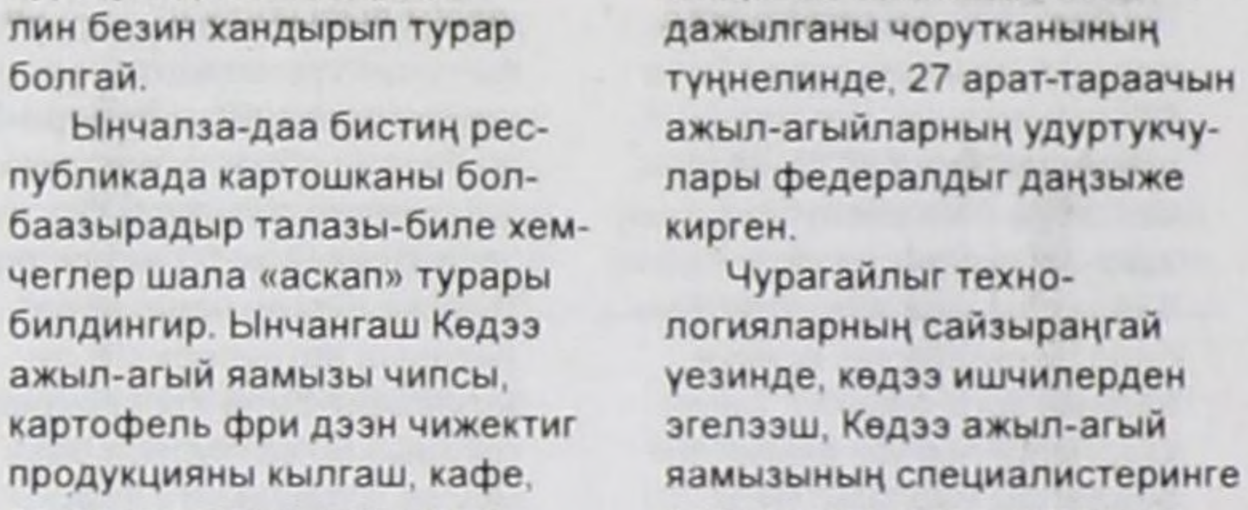

/ Шаңгыр-оол МОҢГУШ.

| ТЫВАДА ӨРТТЕР |

Демнежип өжүрүп турар

Республиканың Арга-ыяш ажыл-агый яамызының медээлери ёзугаар алырга, 2022 чылдың сентябрь 12-ниң хүнүнде Тываның арга-арыгларынга 25 өрт хып турган. 2021 чылдың бо-ла үезинде байдал-биле деңнээрге, республиканың арга-арыгларынга эрткен чылдың сентябрь 12-де чаңгыс-даа өрт хыппайн турган. Бо чылдың сентябрь 12-де хып турган 25 өрттүң чээрбизи арга-арыгда өрттер.

2022 чылдың частан эгелеп санаарга, республиканың девискээринге 166 өрт 13846,84 га черге хып үнген. Оларның хөй кезии арга-арыгга өрттер – 12958,34 га, хову болгаш даглыг черлерге өрттер – 888,5 га. Өрттерниң хып үнгениниң чылдагааннарының 41,6 хуузу – кижилерниң буруузу. Ооң бир бадыткалы – каттаар, тооруктаар дээн кижилер арга-арыгже чоруп эгелээрге, арыгларга болгаш тайгаларга өрттерниң сентябрь айда хөйү-биле хып үнгени. Бии-Хем кожууннуң девискээринге хамааржыр "Тайга" дыштанылга станциязының чоок-кавызы арга-ыяшка дөрт өрттүң хары угда хып турганы аңаа бадыткал деп болур.

Өрттерниң хөй үнүп турарын барымдаалааш, Тыва Республиканың Чазааның доктаалы-биле 2022 чылдың сентябрь 8-те республиканың арга-арыг девискээринге онза байдалды чарлаан. Улуг-Хем биле Чөөн-Хемчик кожуннарның арга-арыглыг девискээрлеринге онза айыылдыг байдалды чарлаан. Чүге дээрге бо кожууннарга өрттер хөй хып турган.

Улуг-Хем кожуунда Шагаан-Арыг арга-арыг ажыл-агыйынга хамааржыр Ак-Тал, Ак-Туруг, Арыг-Үзүү, Чодураа, Торгалыг сумуларның девискээрлеринде арга-арыгларга өрттер удаа-дараа хып үнүп турган. Чижээлээрге, Торгалыг суурнуң мурнуу-чөөн талазынга өрт сентябрь 11-де кежээ 5 шакта кидин хып үнген. Чөөн-Хемчик кожуунда Чадаана арга-арыг ажыл-агыйынга хамааржыр Шеми, Көк-Хавак, Чыраа-Бажы, Элдиг-Хем, Өвүрнүң Саглы сумуларның арга-арыг девискээринге хөй өрттер хып үнгүлээн. Оларны өжүреринге хөй кижилерни, машина-техниканы хаара тудуп, эвээш эвес материалдыг чарыгдалдарны үндүрген.

Өрттерниң хып үнеринге буруулуг кижилерни илередир талазы-биле ажылдарны арга-арыг камгалалының албан черлериниң ажылдакчылары чоруткан. 2022 чылдың өрт сезонунуң үезинде 84 хамаатыларга хамаарыштыр административтиг херектерни, арга-арыгга айыыл чок чоруктуң дүрүмнерин сагываан дээш, оттурган. Оларның 79-зунга ниити түңү 305 муң рубль акшаның торгаалын онааган. Ол дээрге оларның буруузу-биле хып үнген өрттерни өжүреринге чарыгдаан акша-хөреңгиниң дыргак каразы хире-даа шаа четпес боору чугаажок.

Сентябрь айның изиг хүннеринде республиканың девискээринге удаа-дараа хып үнүп турган өрттерни өжүреринге кииририштирери-биле Рязань областа өрттерни өжүреринге ажылдап турган республиканың 50 өртчүлерин Тываже дүрген чандырган. Тываның өртчүлеринге дузалажыры-биле Красноярск крайның 50 өртчүлери база келген. Олар шупту Красноярск крайның Тасеев, Богучан болгаш Манск районнарның агаар өртчүлериниң кезектериниң бедик мергежилдиг болгаш эки чепсегленген специалистери. Тыва биле Красноярск крайның агаар өртчүлери Рязань обласка улуг хемчээлдиг өрттерни өжүреринге кады киржип, эрес-маадырлыг мөзү-шынарын көргүскенин демдеглеп каары артык эвес.

"Тайга" станцияның чоок-кавызынга хары угда хып турган дөрт өрттү өжүреринге Кызылда 55-ки даг-адыгжы бригаданың өртчүлер кезээниң дайынчыларын база кииририштирген.

Тываның чону, албан-организацияларның коллективтериниң кежигүннери төрээн чериниң агаар-бойдузу дээш сагыш човап чорууруп сентябрь айда өрттерни өжүреринге киришкени-биле херек кырында бадыткааннар. Кызыл кожууннуң Кур-Чер сумузунуң девискээринге өрт хып үнерге, республиканың Көдээ ажыл-агый яамызының эр ажылдакчылары шуптузу, көдээ ажыл-агый сайыды Сергей Ондар баштаткаш, күштүг хат аайы-биле өөскүп тараан хову өртүн өжүреринге шалыпкын болгаш эрес-шудургу киришкеннер. Кежээден эртен даң бажынга чедир, хондур өрттү өжүрүп тургаш, ол чоок-кавыда шөлдерде тарааны, малчын турлагларны өрт айыылындан камгалааннар.

"Бүгү-российжи улусчу фронт" хөй-ниити организацияның кежигүннери аныяктар акша-көпеекти чыггаш, арга-арыгларда өрт өжүрүп турган өртчүлерге аъш-чемни, дериг-херекселдерни садып бергеннер. "Бүгү-российжи улусчу фронтунуң" кежигүннериниң чамдыызы Россияның өске регионнарынга камгалал ажылдарынга киржип турган, озал-ондактыг байдалдарга ажылдаарынга арга-дуржулгалыг. Өрт айыылы диргелип келген чурттакчылыг черлерни болгаш суурларны долгандыр камгалал дилиндектерни казып чорударынга оларның командазы беленин илереткеннер.

Хандагайтының уран чүүл школазының коллективиниң кежигүннери Өвүр кожууннуң арга-арыгларынга хып үнген өрттерни өжүреринге эрес-дидим киришкеннер. Школаның директору Эрес Моңгуш баштаан эр башкылар кожууннуң өске-даа чону-биле кады өртке удур камгалал дилиндектерни хүүректер болгаш өске-даа эт-херексел-биле казып чорудуп, өрттерниң тарап кыварын болдурбааннар.

Өрттерни өжүреринге чоннуң киржилгези 2022 чылдың чазын болгаш күзүн идепкейлиг болган. Ол дээрге чурттап турары төрээн черин өрт болгаш өске-даа агаар-бойдус озал-ондаандан чүгле демнежип камгалап шыдаарын кижилерниң билип турары деп чугаалап болур.

Чижээлээрге, апрель айның 12-ниң хүнүнде Улуг-Хем биле Кызыл кожууннарның кызыгаарлашкак девискээри Ийи-Тал биле Оттук-Даш аразынга өрт хып үнүп, Чеди-Хөл кожууннуң девискээринге хамааржыр арга-арыгларны хөме алырының айыылы тыптып келген. Оттук-Даш арбанның даргазы О.Д. Болдук, Элегес-Аксы суму чагыргазының специализи А.М. Оюн, Кызыл кожуун чагыргазының ажылдакчызы А.В. Догур-оол, Кызыл кожууннуң өртке удур албанның улуг өртчүзү Э.С. Салчак, "Тываэнерго" акционерлиг ниитилелдиң улуг инженери О.Н. Чонданов олар баштаан каттышкан бөлүктүң кежигүннери дүнеге чедир 100 га черде өрттү өжүрүп шыдаан.

Чаа-Хөл кожуунда Сүме-Бели деп черде малчын турлаглар элээн хөй. Ол черге өрт хып үнген. Чаа-Хөлдүң өрт албан чериниң дайынчылары, кожуун чагыргазының, школаның болгаш өске-даа организацияларның ажылдакчылары өрттү өжүрүп турбуже, хат күштүг хадааш, малчыннарның турлаглары өрттенип болурунуң айыылы тургустунуп келген. Аныяк комбайнер-тракторист, Чаа-Хөл суурнуң чурттакчызы Саян Драпаан бодунуң хууда трактору-биле Сүме-Белинде малчыннарның кыштагларын долгандыр камгалал дилиндектерни дүннү өттүр чардыргаш, өрт айыылын чайлаткан.

Чер-черлерге өрттерни чон демнежип өжүрүп турганындан база каңдаашкынныг 2022 чылда Тывага өрт айыылы өршээлдиг болган. Оран-чуртувустуң агаар-бойдузу база чаъс-чайыын кудуп, өрттерни өжүреринге ачы-дузазын чедирди.

/ Шаңгыр-оол **МОҢГУШ**.

/ *Эрес **МОҢГУШТУҢ** чуруктары.*

/ Хандагайтының уран чүүл школазының ажылдакчылары.

«ШаалааШ» бөлүктүң гастрольдары

2009 чылда «ШаалааШ» бөлүүнүң баштайгы хөөнүн тыва ыры уран чүүлүнүң сүүзүнүн болгаш өзээн салгалдарга кадагалап арттырары-биле этно-бөлүктү Тываның улустуң артизи Станислав Ириль, Тываның алдарлыг артизи Сайдаш Монгуш база Россияның культуразының алдарлыг ажылдакчызы, Тываның улустуң чурукчузу Начын Шалык Виктор Көк-оол аттыг Национал хөгжүм-шии театрының одаанга эгезин ап, тургусканнар.

Амгы үеде театрның аныяк артистери Ачыты Салчак, Сыдым Куулар болгаш Начын Салчак «ШаалааШ» бөлүүнүң дынын улай туткаш, ийиги бөлүү болуп, чүгле хөөмей, сыгыт, каргыраа эвес, а тоол ыдар аянны база киирип, шагдан бээр ойнап келген тыва хөгжүмге амгы үениң ойнаар херекселдерин база каттыштырып, чаарттынып тургустунганы театрның амыдыралынга база бир өөрүнчүг чаа чүүл болуп турар дизе чазыг эвес боор.

Ийиги бөлүү болуп аныяк артистер тургустунгаш, баштайгы гастрольдары-биле Красноярск крайның Шарыпово болгаш Хакас Республиканың төвү Абакан хоорайынга «Делгем ховунуң аялгазы» деп бир дугаар концерт программазын көргүскеннер.

«Тывадан көшкен орус хамаатылар ында эңмежок. Улуг назылыглары Тыва чуртун сагынгаш, ыглажыр боор. Өөрүнчүг болбайн канчаар, чуртундан артистер кээрге» – деп, театрның бадышынчы өңнүү болган номчуккчувус демдеглээн. Шынап-ла, Тыва чуртундан көжүп чоруткан чаңгыс чер-чурттугларывыс Шарыповонуң шии театрынга чүгле артистеривисти эвес, гастрольдар-биле келген бүдүн тыва делегацияны аажок чылыг-чымчак уткуп, хүлээп алганнар. Сактып бодаарга-ла чанында кожуунче четкеш келген янзылыг болган.

Абакан хоорайда амыдырап-чурттап чоруур чаңгыс чер-чурттугларывыс «Эне-Сай» каттыжыышкынының мурнундан Тываның Национал хөгжүм-шии театрының «ШаалааШ» бөлүү оларга кээп, кайгамчыктыг концердин бараалгадып бергенинге четтиргенин илередип, өөрзэннер. Тыва театрның мурнундан чаңгыс чер-чурттугларывыстың сүлдези кезээде бедик болзун дээш Тываның тугун белекке сунган.

«ШаалааШ» бөлүүнүң ийиги составының бир дугаар гастрольдары Шарыпово болгаш Абакан хоорайларга чымчак, чылыг, найыралдыг байдалга эрткени дыка улуг өөрүшкү. Тыва чоннуң хөөнүн туткан дыңгылдайлаар, дембилдейлээр аныяк артистеривистиң тургусканы «ШаалааШ» бөлүүнүң келир үеде салым-чолунга ак орукту күзеп тур бис!

Абакан биле Шарыпово хоорайларның чурттакчыларынга улуу-биле четтиргенивисти илередип, сеткиливис ханызындан өөрүп тур бис!

/ В. Көк-оол аттыг Национал театрның медээзи-биле.

| ЧААГАЙЖЫДЫЛГА АЙТЫРЫЫ |

Бокту үндүр сөөртпээн дээш

Бок айтырыы. Ону чурттакчы бажыңнар чанындан үндүр сөөртүп турарының дугайында, контейнерлерден аңгыда бункерлерни каяа, кым салып болурунуң дугайында регионалдыг оператор "Транспорт сервизи болгаш төлевилел" КУБ-туң эрге-хоойлу болгаш организастыг айтырыглар килдизиниң начальниги Ольга Черепановадан айтырган бис.

– Бо чылдан эгелеп эскертингир чүве чүл дээрге, ында-мында бункерлер көстүгүлеп келген. Ону кымнар салып турарыл?

– Бок төгер бункер — контейнерден улуг, машина кузовунга дөмей, улуг хемчээлдиг бок төгеринге таарыштыр кылган демир сава. Ылаңгыя тудуг, оран-сава септелгезинден үнген бок чыырынга эптиг. Бир эвес хоорайда хууда чурттакчы бажыңнар чанынга салдырып алыксаан улус бар болза, ону Кызылдың мэриязы харыылаар, а кожууннарда – чагырга чери хандырар. Шак ындыг бункерлерни салгаш, контейнерлер даңзызынче киирген соонда, регионалдыг операторнуң дорт хүлээлгези – бункерлерде чыглы берген бокту үе-шаанда үндүр сөөртүрү болур.

– Бокту үндүр сөөрткени дээш өртек-үнезин канчаар санап турар?

– Бокту үндүр сөөрткени, контейнер азы бункерлерниң септелгези болгаш коммуналдыг ачы-дуза чедирилгези дээш РФ-тиң Чуртталга оран-саваларының дугайында Дүрүмүнүң 154 чүүлүнүң 4 пунктузу ёзугаар бажың ээзи төлевирни чорудар. Ону чорударда, бажыңда киир бижиткен кижи санынга үлээн санаашкын ёзугаар кылыр. Кызыл хоорайда бир кижи айда 96 рубль 25 көпеекти төлээр. Ак-Довурак, Шагаан-Арыг, Чадаана, Туран хоорайлар болгаш Сарыг-Сеп, Бай-Хаак, Хову-Аксы, Кызыл-Мажалыкта бок дээш 56 рубль 04 көпеек. Республиканың оон өске булуңнарында – 41,49 көпеекти төлээри көрдүнген.

– Бокту үндүр сөөрткени дээш төлевейн барган таварылгада кандыгыл?

– Чыглы берген бокту үндүр сөөрткени дээш 3 айдан хөй хуусаада төлевээн болза, ындыг өрелиг улусту регионалдыг оператор судка берип болур. Ынчан чыглы берген өрени суд дамчыштыр төледир апаар.

– Бункерлер шагда-ла дола бергенде, бокту үндүр сөөртпейн барган таварылгада, чурттакчылар чүнү канчаар ужурлугул?

– Кожууннарда чурттакчылар – чагырга черинче, а хоорай чурттакчылары мэрияже хомудал киирип болур. А чурум ёзугаар, бок төгер хүннерни график ёзугаар айтып каан турар ужурлуг азы дугуржулга ёзугаар хүннүң-не, неделяда ийи катап ийик бе, бокту үндүр сөөртүр ужурлуг. Оон аңгыда, контейнерлер болгаш бункерлерге бок өрттедири санитарлыг хайгаарал органнарының негелдези ёзугаар хоруглуг. Бир эвес контейнерде бокту чурттакчылар боттары кара туразында өрттедир болза, торгаалга онаажып болур. Ол ышкаш боду богун үндүр сөөрткеш, бок өрттедиринге (чыырынга) көрдүнмээн черге богун өрттеткен (төккен) болза, ол дугайында дораан регионалдыг операторга дамчыткаш, ол черин 30 хонуктан узатпайн, арыглап-аштаар ужурлуг. Бир эвес бок төкпес черже үндүр сөөрткеш, олчаан октаптар болза, ол бокту регионалдыг оператор арыглааш, бодунуң чарыгдалдарын чөпшээрел чок бок төккен улустан суд дамчыштыр эгиттирип алыр.

– Чөпшээрел чок бок төккен таварылгада торгаалдың хемчээли кайы хирел?

– Хамаатыларга – 1 муң рубльдан өрү, а албан-организацияларга – 2 муң рубльдан өрү торгаар.

/ Бистиң корр.

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН
2022 чылдың сентябрь 14 | №69 (19600)
ШЫН

Ийи таалың экспонат апарган

Луганск биле Донецк республикаларның девискээринде тускай шериг операциязынга киржири-биле Тываның тос кожуунундан арга-дуржулгалыг эки турачылар бөлүктериниң удаа-дараа аъттанып турганын билиривер чугаажок. Амыдыралчы дуржулга кирген, шериг албан-хүлээлгени бодунуң кежинге эрткен, көвей кезии дайынчы хөделиишкиннер хоочуннары кылдыр санаттынар тыва адалар (кырган-ачалар безин бар) боттарының оолдары ышкаш аныяк-чалыы солдат оолдар-биле эгин-кожа украин нацизмге удур демисежири-биле эки турачылар болу бергеннер. Ол чоруп турган бөлүктерниң бирээзи бо чылын чазын аъттанып чорупкаш, шериг операцияга киржип, нацизмге удур демиселге үлүг-хуузун кииргеш, онча-менди Тывазынче ээп чанып келген.

/ Таалыңнарны даараан шеверлер эки турачы Орлан Ондар-биле.

Эки турачы тыва ээзирлер Украинага тускай операцияга киржип, белен эвес дайынчы байдалдарга хүлээлгезин күүседип турган үезинде, төрээн Тывазындан, төрел тыва чонундан эриг сеткилдиң им-демдээ – «кызыл кош» деп адаттынган акция-биле чоруткан ачы-дузаны, белек-селекти алган турганнар. Кол-ла чүүл – чонунуң дайынчы оолдары дээш, оларның онча-менди ээп келири дээш сагыш човаашкыны болган.

Тускай операцияга киришкен эки турачыларның бир бөлүү Тес-Хем кожууннуң Берт-Даг сумузундан «кызыл кошту» алган. Ынчангаш, Тывазынга онча-менди ээп чанып келгениниң соонда, олар өөрүп четтиргенин илередип, эриг баарлыг берт-дагжыларга аалдап чедип чорааннар. Ооң-биле кады олар өзүп олурар чалыы салгалга Ада-чуртка ынак, фашизм-биле демисежип чораан маадырлыг өгбелерниң болгаш амгы үеде украин нацизм-биле демиселди чорудуп турар акыларының алдар-адынга төлептиг болурун чагып-сургаар сорулганы салган.

Берт-дагжылар келген аалчыларны «Дириг коридор» тургузуп алгаш, ак кадак сунуп, аажок хүндүлеп уткуп алган. Тус черниң көдээ культура одаанга байырлыг хуралды эрттирген. Ырышоорлуг, танцы-самныг патриотчу концертти чыылган чонга бараалгаткан.

Украинада тускай шериг операциязы эгелээн үеден тура, Тываның чурттакчылары Донбасста дайынчы байдалда амыдырап-чурттап турар чонга, украин нацизм-биле демиселди чорудуп турар шериглерге гуманитарлыг ачы-дузаны чурттуң өске регионнары-биле кады доктаамал чорудуп келген. Ылаңгыя Тывадан чоруткан шериг оолдарывыска ачы-дузаны изиг күзел-биле чыып, чорудуп келген. Республиканың аңгы-аңгы кожуун, суурларының чурттакчы чону идепкейин көргүскен. Тес-Хем кожууннуң Берт-Даг сумузунуң Херээженнер чөвүлели хуралдааш, «Кызыл кош» акциязынга киржири-биле тускай шериг таалыңнарны даарааш, аъш-чем, чугула херек чүүлдер аймаа-биле иштээш, чоруткан турган. Берт-дагжыларның эриг сеткилинден чоруткан белээ тыва эки турачыларга барган.

Байырлыг хуралга Тес-Хем кожууннуң чагыргазының төлээлери келгеш, эки турачыларга болгаш "кызыл кошка" таалыңнар даарап турган идепкейжи иелерге төрээн черинге ынакшылы, патриотчу чоруу дээш хүндүлүг бижиктерни тывыскан.

Байырлыг хуралдың соонда, Совет Эвилелиниң Маадыры Хомушку Намгаевич Чүргүй-оолдуң адын эдилээн музейге эки турачылар четкен. Музейде делгээн экспонаттарны келген аалчыларга темалар езугаар Берт-Даг ортумак школазының англи дыл башкызы, ук музейниң эргелекчизи өөреникчилери-биле кады тайылбырлап, солун болгаш өөредиглиг экскурсияны организастаан.

Эки турачы акылар өөрүп четтиргениниң демдээ кылдыр бичии уругларга изиг чем белеткээринге чугула херек улуг электри плитказын болгаш тулчуушкун шөлүнге алган 20 таалыңнарының ийизин школаның музейинге экспонат кылдыр белекке берген. Тыва улустуң чаңчылында кандыг-даа хап-сава дүптүг чоруур дээр. Бо удаада база ол чаңчылды оолдар оюп эртпээн. Чыылган чонга ийи таалың долу чигирзиг чемнерни үлээн. А ийи таалың музейниң экспонаттары апарган. Совет Эвилелиниң Маадыры Хомушку Намгаевич Чүргүй-оолдуң чөвээнге тыва эки турачылар боодал чечээн салып, мөгейип четкен.

"Кызыл кошка" киришкен аваларның болгаш эки турачыларның кылган ажыл-херектери өзүп олурар салгалдарывыска улуг өөредиг болганы чугаажок.

Светлана Санаа, Берт-Даг суурнуң чурттакчызы:

– Төрээн чериниң оолдары берге байдалда турда, ие кижи канчап анаа олурар боор дээш, суурнуң Херээженнер чөвүлели дугурушкаш, ук ажылды организастаан бис. «Кызыл кошка» дээш 20 таалыңны 7 хонук иштинде даарадывыс. «Берт-Даг» деп бижикти бирээвис албан-биле Кызыл хоорайга четкеш, чагыткан чүве. Таалыңнарны даарааш, даштын чараштап алгаш, иштин иштээрде суурнуң улуг-биче чону доозазы шыдаар-ла аъш-чемин эккеп тургаш долдурупкан. Бистиң кылган ажылывысты үнелеп, белек-селектиг аалдап келген оолдарывыска четтирдивис.

Орлан Ондар, эки турачы № 10 батальоннуң командири:

– 18 кижи чорааш, 18 кижи бүдүн-бүрүн чанып келдивис. Бистиң аравыста кандыг-даа эртем-билиглиг, кандыг-даа назы-харлыг улус бар. Күзелдиивис-биле эки тура-биле чорупкан бис. Чеде бээривиске тус черниң чурттакчы чону бисти аажок манап турган болду. Ол черниң чону хөлчок ажылчын улус-тур деп эскердим. Кижи бодаарга, ында дайын-чаа болуп турар, шупту чүве хоозургай ышкаш. Чок, ындыг эвес. Олар эртенгиниң беш шакта-ла оттуп келген ногаа-чимизиниң аразында ажылдаан, кас-дагааларын чемгерген чоруп турар улус чорду.

Бодумнуң амы-хуумда чорупкан ужурум болза, интернет четкизинден, телевизордан көөрүмге аныяк, чаш оолдар-ла чок апарган боор. Чаа-ла өг-бүле тудуп, амыдыралды көөр, чалыы үезинде оолдарның мөчүлерин эккеп туруп бээрге, шыдашпайн барган мен. 2000 чылдар эгезинде Кавказка тускай шериг операциязынга киржип чораан, амгы үеде хүндүлүг дыштанылгада кызыгааржы мен. Кандыг, чүү-даа болза, шериг арга-дуржулгам бар, билбес улуска айтып берип, чүнү канчаарын дузалаптар ирги мен бе дээш, өөм ишти чөпшээревейн турда-ла, чорупкан мен.

Хары черге чорааш, чаңгыс чер-чурттугларындан белек алырга, дыка өөрүнчүг чорду. Бүдүн Тывадан «Кызыл кош» кээп турган. Оларның аразындан берт-дагжыларның таалыңнарын сеткилинден, каастап-даарап тургаш кылганын эскерип, онзагайлап демдеглексээн мен. Онча-менди чанып келген улус ол суурга барып четкеш, четтиргенивис илередир деп бот-боттарывыска даңгыракты берген турган бис.

Хертек Артис-оол, Тыва Республиканың Тес-Хем кожуун талазы-биле шериг комиссары:

– Чоннуң шак мындыг акцияларга киржип, идепкейин көргүзүп турары кончуг экидир. Чүгле Тес-Хем, Берт-Даг чону эвес, а бүдүн Тываның чону аңаа киришкен болгай. Чонумга өөрүп четтирер-дир мен. Берт-Даг чону тывызыксыг чоруу-биле өскелерден ылгалы берген-дир. Оларда ылгалыр күзел-даа турбаан, а берге черде турар чаңгыс чер-чурттугларының тура-соруун, хей-аъдын көдүрер сагыштыг таалыңнарны даарап турганнар. Бо оолдарывыс база боттарының изиг күзели-биле чораан келгеннери ол. Суурувусче база оларның күзелдии-биле келгеш, тыва чоннуң тура-соруун көдүрүп чорууру өөрүнчүг-дүр.

/ **Айдың ОНДАР.**

Авторнуң тырттырган чуруктары.

Эртем-билиг кажан-даа артык эвес

Хаяда, Меңгилең Сааялар – амыдыралче чүткүлдүг, чогаадыкчы салым-чаяанныг, тыва чоннуң келир үези дээш кызып чоруур өг-бүлелерниң бирээзи. Оларның кайызының-даа амыдыралчы оруу башкылаашкын ажылы-биле харылзаалыг. Өөнүң ишти Хаяда Викторовна 20 чыл дургузунда даштыкы дыл башкылап ажылдап чоруур. А Меңгилең Борисович спорттуң "Тхэквондо" хевиринге тренер башкы болуп, 11 чыл ажылдаан. Өөреникчилерин шаңнал-макталдыг черлер чедир өөредип чораан. Ол боду спорттуң ук хевиринге "кара курлуг" улуг тренер башкы. Тренер болуп ажылдаар мурнунда ол кереэ чарып алгаш, шериг албанынга ажылдап чораан.

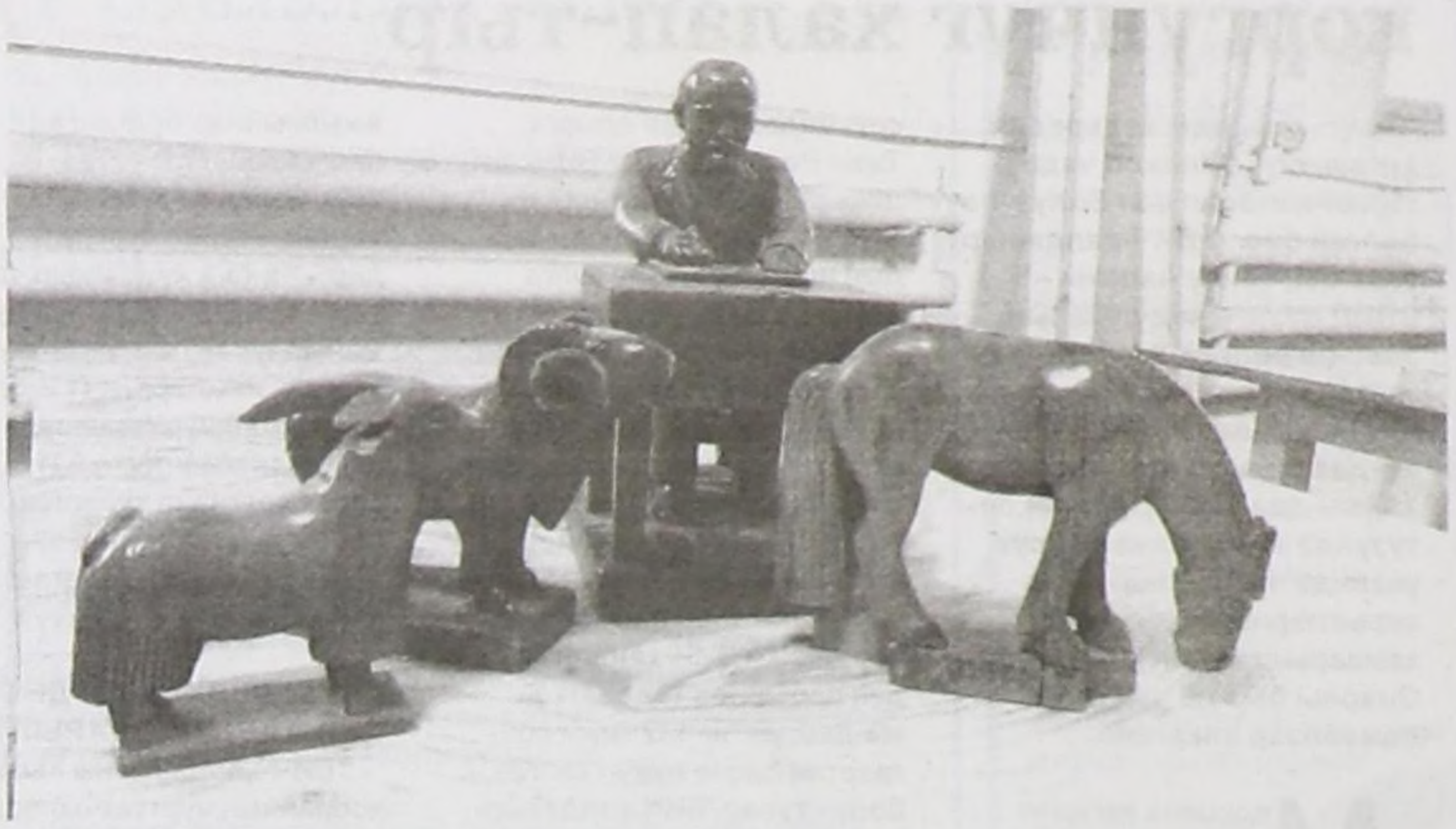

САЛГАЛ ДАМЧААН САЛЫМ-ЧАЯАН

Ооң ачазы, дуңмалары база боду шупту кызыгааржылар. Меңгилең – дайынчы хөделиишкиннер хоочуну. Ооң ачазының талазындан кырган-ачазы Пётр Сарыг-оол чазаныр, шевер кижи болгаш, Эрги-Барлык сумузунга күш-ажыл башкызы болуп ажылдап чораан. Меңгилең бичиизинде кырган-ачазының чанынга өскен болгаш, чазаныр ажылды караа-биле көрүп, холу-биле тудуп өзүп келген. Бодунуң шаа-биле ыяшдаштан янзы-бүрү дүрзүлерни база кылып алыр турган. Школага өөренир назыны чеде бергени-биле, хоорай черже чурттап чоруй-даа барган болза, дыштанылга санында кырган-ачазынче баар турган.

Кырган-ачазы Пётр Сарыг-оол бодунуң чазап кылган ажылдарын ажы-төлүнге салгалдан салгалче дамчып чорзун дээш оглунга арттырып берген. Бодунуң ээлчээнде Меңгилең ачазындан ук ажылдарны салгалдан салгалче дамчыдары-биле хүлээп алган. Оларның аразында столда олурар В.И. Ленинниң овур-хевири онзагай черни ээлеп турар. Меңгилең, Хаяда Сааяларның өг-бүлезиниң "Өөренир, өөренир, база катап өөренир" деп кыйгырыг-биле чурттап чорууру кырган-ачазындан дамчып келген В.И. Ленинниң овур-хевири-биле үннежип турар. Ук овур-хевирни улуг өгбезиниң ханы утка сиңирип кылгаш, арттырып каанынга олар бүзүрээр.

Афганистан кызыгаарынга албан-хүлээлгезин эрттирип чораан үезинде даштан дүрзүлер кылыптарга, эш-өөрү сувенир кылдыр үлежип алгаш барганын Меңгилең Саая сактып чугаалаар. Чылдар иштинде ус-шевер ажыл кылбайн-даа чораан болза, үш чыл бурунгаар ук ажылга ооң сонуургалы катап база оттуп келген. Шак ол салым-чаяаны-биле акша-хөреңгини ажылдап алыр аргазын боданып эгелээн болгаш, мастерская ажыдып алган.

УС-ШЕВЕРЛЕР КОВОРКИНГИЗИ

Ус-шевер ажыл боттандырар мастерская ажыдып алырга, ооң дуңмалары база ханындан чазаныр, шевер улус болгаш, акызының чанынга кээп, ажылдап эгелээннер. Өске улуска база чазаныр оран-сава, дериг-херексел херек чүве-дир дээрзин ол ынчан билгеш, мастерскаяны хүнде, неделяда, айда арендага ап болур арганы тургускан. Кижи бүрүзү тускай ажылдаар оран-сава кылып, дериг-херекселди бүрүнү-биле садып ап шыдавас болгай. Оон аңгыда Меңгилең ук мастерскаяда боду чагыгларны хүлээп, бажың эт-херекселдерин база кылып турар. Ооң кылып турар ажылдарының аразындан бедиктенир чада апаар сандай садып алыкчыларның онза сонуургалын оттурган.

Чазаныкчылар арендазын төлеп алгаш, бот-боттарының аразында арга-дуржулгазын үлешпишаан, ында салдынган дериг-херекселдер-биле ажылдап, күзээн ажылын чазап кылып алыр шөлчүгешти "Ус-шеверлер коворкингизи" деп адаар дээрзин Меңгилең Саая тайылбырлады. Аңаа боду чагыглар хүлээп, бодунга ажылдап ап база болур аргалыг. Ыяш-биле ажылдаар дериг-херекселдерни бүрүнү-биле "Хууда сайгарлыкчыларны деткиир фондунуң" дузазы-биле чээли алгаш, садып алганнар.

Нарын айтырыгларның бирээзи материал айтырыы дээрзин ол демдегледи. Чымчак ыяш материалын албан республикадан дашкаар хоорайлардан чагыдар ужурга таваржып турар. Тывада чүгле 1-2 кижи материал садып ажылдап турар. Шак бо айтырыгны шиитпирлээри база чугула.

ЧАЛЫЫ САЛГАЛГА БИЛИГЛЕРНИ ДАМЧЫДАРЫ-БИЛЕ...

Ажы-төлдүң келир үезин база бодап, хол-буду туттунгур, бодунуң хереглелин кылып алыр кижилер болзун дээш янзы-бүрү темаларга "Бичии чазаныкчы" деп мастер-класстарны эрттирип турар. Бир дугаар кичээлге бичии оолдар, уругларны интернет четкизинде боттарының бөлүү таваарыштыр чыып алгаш, сандай кылырынга өөреткеннер. Мастер-класстар суббота санында 14:00 шакта эртип турар. Ус-шеверлер бөлгүмүн база ажыдып алган. Бөлгүм вторник болгаш четверг хүннеринде 10:00 шакта болгаш 15:00 шакта болуп турар. Мастер-класстарже-даа, бөлгүмче-даа 7-8 хардан өрү оол-даа, кыс-даа уругларны хүлээп ап турарын шевер дыңнатты.

– Бир дугаар ээлгерде дериг-херекселдер-биле ажылдаарының айыыл чок чоруун уругларга өөредир бис. Сандайны кылыр материалды белеткээш, тайылбырлап, көргүзүп бээрге, уруглар боттары хемчээп, шыйып тургаш кылыр. Оол-даа, кыс-даа уругларның чазаныр ажылга сонуургалы күштүг-дүр. Ылаңгыя кыс уругларга ыяш хирээлээри безин аажок солун. Ол ышкаш уруг бүрүзү-биле аңгы тускайлаң база ажылдап турар мен. Түңнелинде уруг бүрүзү бодунуң адын болгаш назы-харын демдеглээн ажылын бажыңнарынче ап алыр. Ол уругга канчаар-даа аажок улуг белек, төөгү болуп артары чугаажок – деп, Меңгилең Саая тайылбырлады.

Чаа технологиялар сайзыраанындан уруг-дарыг телефон, компьютерлерже хөй үезин чарып турар апарган үеде уруг-дарыгны мындыг ажылга хаара тударының эптиг аргазы шак мындыг бөлгүмнер дээрзи чугаажок. Оол уруг өзүп келгеш, кадаг-маска тудуп, эр кижиниң кылыр ажылдарын билир болуру күзенчиг болгай. Кыс-даа уругларга бажыңының ишти-даштын септеп-селип шыдаар кылдыр өөренип алыры артык эвес.

Хаяда, Меңгилең Сааяларның өг-бүлези ада-иези чок арткан уруглар бажыңындан оолдарны мастерскаязынга өөредир күзелдиг. Ол ышкаш башкылар хүнү, адалар, иелер, кырган-авалар хүнү дээн чижектиг байырлалдарда белек кылыр мастер-класстар эрттирерин база планнап турар.

Улуг улуска курстарны база ажылдап кылып турарлар. Улуг уруу SMM-специалист, ада-иезиниң эгелеп алган ажылының дугайында интернет четкизинде чырыдып ажылдап турар. Ийи дугаар оглу тускай шериг операциязында киржип турар. Дөрткү классчы оглу ачазының дузалакчызы, боду-ла ойнаарактарны чазап, уруглар садынче барып турар дуңмазы-биле үлежип ойнаар.

Сааяларның өг-бүлезиниң амыдыралда кыйгырыы "Өөренир, өөренир, база катап өөренир!":

– Күзел бар болза, канчаар-даа акша ажылдап алыр арганы тып ап болур. Билиглер кижиге артык эвес, чүнү-даа болза өөренип-ле чорааны дээре. Ам дораан хереглеттинмезе-даа, кажан-бир черле херек апаар. Амгы үеде интернет четкизинде чүү-даа бар, ооң дузазы-биле чүнү-даа кылып, кандыг-даа билиглерни шиңгээдип ап болур. Бот-өөредилге дузазы-биле сайзырап, бут кырынга туруп кээп болур аргалар хөй-дүр. Өөредилге черин доозупкаш келгеш, ажыл чок деп чылдагааннап олурган ажыы чок. Шимченип-ле чоруур болзувусса, амыдырал – холувуста.

Ус-шеверлер коворкингизиниң турар чери: Кызыл хоорайның Складская кудумчузунда 1 дугаар бажың.

/ Чыжыргана СААЯ.

Чуруктарны маадырларның архивинден алган.

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН
2022 чылдың сентябрь 14 | №69 (19600)
ШЫН

СПИД: бис ышкаш эвээш санныг чонга коргунчуг халап-тыр

Чөдүл-какылды кедередип алгаш, оон эмненип чадап, хилинчектенип шаг болур-ла болгай бис. А ВИЧ-халдавыр база ооң төнчү чадазы – СПИД дээрге чөдүл-какыл эвес-ле болгай. Ынчалза-даа бистиң аравыста ону тооксавас кижилерниң ам-даа бары кайгамчык. Харын-даа аныяктарның ортузунда эр-херээжен чорук үезинде чыпшынар шээр аарыгларны херексевес хамаарылга тыптып олурар. Оларны бир-ле чөдүлге дөмейлээр апарган.

Медицина хөгжээн тудум, мооң мурнунда эмнеттинмес деп санадып турган аарыгларның нептерелин доктаадыр, харын-даа, чамдык таварылгаларда, оларның когун үзе эмнээр эм-таң көстүп турар. Өкпе аарыын (туберкулёзту), шээр аарыгларның, оон туржук, чиңгелээр аарыгның (рактың) чадаларын эмнеп турар болу берген. Медицинаның, фармацияның чедиишкиннеринге чеже-даа чалгыннальп, хей-аът кирип турза, "кандыг-даа аарыг-хоочу кижиге чүгле хора чедирер" деп чүүлдү утпазы чугула. А ВИЧ-халдавыр, оон туржук, СПИД дээрге, бис ышкаш эвээш санныг чонга, улуг, коргунчуг халап-тыр.

САН-ЧУРАГАЙЛАРДАН АЛЫРГА

Бо чылдың 8 айының сан-медээзинден алырга, Тыва Республикада ВИЧ-халдавырның 20 таварылгазы бүрүткеттинген, эрткен чылдың шак ол үе-чадазынга көөрде 5,3 хуу өзүлделиг.

Херек кырында республикада ВИЧ-халдавырлыг 245 аарыг кижи бар, бо бүрүткеттинген тавырылгаларның санындан 47 кижи өлүп хораан, 29-зу ВИЧ-халдавыр-биле холбашкан аарыглыг, 177 кижи республикадан дашкаар көжүп чоруткан, «ВИЧ-халдавыр" деп шинчилеп тодараткан им-демдектиг 132 кижи соңгаартан бисче көжүп келген болуп турар. ВИЧ-халдавырлыг кижилерниң 11-и хоругдал черлеринде херек эрттирип турар. Ындыг халдавырлыг иелерден 51 чаш уруг төрүттүнген, 37 уругну диспансер хайгааралындан ужулган, 14 уруг ам-даа хайгааралда.

ЧЫПШЫРЫП АЛЫРЫНЫҢ ОРУКТАРЫ

Сибирьниң өске арткан девискээрлеринге көөрде Тывага ук халдавыр эр-херээжен харылзаа тудар чоруктардан хөрлээлеп турар. Ооң соонда сыкыртыр ине тавырыштыр. Чаа божаан иениң эмииниң сүдүнден база. Чыпшырып алыр оруктарның аразында эмчи дузазын чедирип турда халдавырны халдадып алганнар эң эвээш хуулуг (0,3).

ААРЫГ КИЖИЛЕРНИҢ СОЦИАЛ ЭРГЕ-БАЙДАЛЫ

Уруглар – 3 (0,9 хуу), ажылчыннар болгаш албан-хаакчыттар – 104 (30,6 хуу), өөредилге черлеринде өөренип турар сургуулдар – 18 (5,3 хуу), ажыл чоктар – 166 (49,0 хуу), эр-херээжен чорук кылып ажылдап турган кижилер – 4 (1,2 хуу), доктаамал чурттаар оран-савазы чок кижилер – 5 (1,5 хуу), херек эрттирип турарлар – 30 (9,0 хуу), шериг албанныглар – 2 (0,6 хуу), кадагааты хамаатылар – 7 (2,1 хуу).

КАЙЫ ДЕВИСКЭЭРДЕ ЭҢ ХӨЙ ААРЫП ТУРАРЫЛ?

ВИЧ-халдавырны Кызыл хоорайның чурттакчылары эң хөй чыпшырып ап турарлар, оларның саны 175 кижи болган азы илереттинген кижилерниң 51,6 хуузу, кодээниң чурттакчылары – 164 кижи азы 48,4 хуу.

Сан-чурагайларның мындыг янзылыг болганы билдингир херек. Кижилерниң аарыының хөй нуруузу маңаа, Кызылга, билдинип, тодарап кээр. Өөредилге черинге өөренип келген сургуулдар, найысылалдан ажыл-хожул сураглап келген кижилер, соңгаартан көжүп келгеннер албан-на хоорайда киир бижидилгелиг болур ужурлуглар. Шын-мөге арга-биле киир бижидилгени кылдыртып алза-даа, ажыл-хожулга тургустунарда эмчи шинчилгези негеттинер апаар. Мындыг байдалдарда ВИЧ-халдавырлыг кижилер соң-даарта-даа бол, дөмей илереп үнүп кээр-дир ийин.

Ынчангаш Кызылдың чурттакчыларының аразында ВИЧ-халдавырлыгларның үлүүнүң улуг болуп турар чылдагааны ында.

ВИЧ-ХАЛДАВЫР БИЛЕ СПИД-ТИҢ АРАЗЫНДА ЫЛГАЛ БАР БЕ?

ВИЧ дээрге колдуунда эр-херээжен харылзаа тудар чоруктан халдаар халдавырлыг хоочу-дур. Ооң тарап нептерели оожум болгаш иммунну системаны үрээр бүдүштүг база кижиниң аарыгларга удур ала-чайгаар демисежир шинээн чок болдурар аарыг-дыр. А СПИД дээрге ВИЧ-халдавырның төнчү чадазы-дыр. Ол чадада аарыгларга удур ала-чайгаар демисежир шинээн чидирген кижиниң иммунну системазы камгалал чок артар.

КИЖИДЕН КИЖИЖЕ ДАМЧЫЫР

ВИЧ боду бот-тускайлаң амыдырап шыдавас. Ол кол нуруузунда кижиден кижиже хан болгаш үре дамчыштыр дамчыыр.

Камгалал (презерватив) чокка эр-херээжен харылзаа тудуп турарлар кол нуруузунда ВИЧ-халдавырны чыпшырып ап турар.

Ынчангаш кандыг-даа халдавыр бо аарыглыг кижилерге айыылдыг. ВИЧ-халдавырга алысксан кижи арып-доруп, деңзизин доктаамал чидирерлер, янзы-бүрү халдавырлыг аарыглардан: кемдиктен, эът-кеш тоглаар, кулак аарыгларындан үргүлчү аарыыр апаар.

ВИЧ-халдавыр дээрге кижиниң организминде ВИЧ-тиң бары-биле холбашкан аарыг-дыр. ВИЧ кижиниң клетказынга өзүп-бодараар, чурттаар. Ол клеткаларны Т-лимфоциттер дээр болгаш олар иммунну системаның кезээ болурлар.

ЧҮНҮ ИЖИП-ЧИП БОЛБАЗЫЛ?

Арага-дары аймаа, чиг чуургалар, багай быжырган эът азы балык, чугдунмаан ногаа болгаш чимистер, хайындырбаан суг. Эм-дом ижип турар ВИЧ-халдавырлыг кижилер хойтпак дээн чижектиг ажыг сүт кылыгларын ижип болбас.

ВИЧ-ХАЛДАВЫРЛЫГ КИЖИЛЕР БАК КАРАК БОЛУ БЕРБЕС БЕ?

Хоойлу ёзугаар ВИЧ-халдавырлыг кижилер кандыг-даа организацияга ажылдап, туралааны өөредилге черинге өөренип, кандыг-даа албан-дужаалдарны эдилеп болурлар. Кызыгаарлаашкынга чүгле РФ-тиң Чазааның 1995 чылдың сентябрь 4-те № 877 доктаалы-биле бадылааны даңзыже кирген эмчи болгаш эртем мергежилдери кирип турар.

/ А.ХЕРТЕК белеткээн.

«СОЦИАЛ КАРТОФЕЛЬ»

Тес-Хем кожуунда боттанып турар

Күс дүшкен. Кожууннарда дүжүт ажаалдазы киндин-түлүк чоруптурар. Чазын «Социал картофель» төлевилелинге киржип, оон картофель үрезин алган өг-бүлелер база дүжүдүн ажаап ап эгелей берген. Ук төлевилелге амыдыралы чегей, хөй ажы-төлдүг өг-бүлелерни илередип четчелээш, картофельди тус черниң чагырга черлеринде социал адырның ажылдакчылары даңзы езугаар үлеп берген турган.

ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының чазын дыңнатканы-биле алырга, деткимчени орулгазы эвээш 11,3 муң өг-бүле алган. Ниитизи-биле 300 тонна картофельди үлээн. Картофель үрезиннерин Кемерово болгаш Минусинскиниң кодээ ажыл-агыйларындан, тус черниң арат-фермер ажыл-агыйларындан эккелген.

Даңзыда ады кирген өг-бүле бүрүзүнге 25 кг картофель болгаш 500 грамм ногаа үрезиннерин берген. Бир эвес өг-бүледе үштен хөй ажы-төл бар болза, оларның үлүү 50 кил картофель.

Тес-Хем кожууну ук төлевилел база эки үре-түңнелдиг ажылдап турар. Олар эрткен чазын чонга үлээр картофельди Таңды кожуунда фермер Алена Куулар-биле дугуржулга-керээ чаргаш, 207900 рубльга 6930 кил картофельди 1 килограммда 30 рубльга садып алган. Кожуунда ниитизи-биле 2794 өреге бар болза, оларның 868-зи хөй ажы-төлдүг, 1241-и чединмес өг-бүлелерге хамааржыр. Тес-Хем кожууннуң чагырга ажылдакчыларының чоруктан хыналдаларының соонда,

» ***Картофель тарыыр чери чок улуска Тес-Хем кожууннуң девискээринде «Артыы-Шөл», «Чаш Тал», «Масленица» деп черлерге 20 ажыг га шөлге тараан. Коллективтиг тарылгага Самагалдайдан 110, Берт-Дагдан 30 өреге киришкен.***

«Социал картофельге» киришкен өг-бүлелер дүжүдүн бажыңнарында ногаа шыгжаар черлеринде шыгжап ап турар.

картофель үрезинин 476 өреге херевлеп турар болган. Оларның 262-зи хөй ажы-төлдүг болза, 1160-ны назы четпээн уруглар.

Кожууннуң чеди суурунга аңгы-аңгы өг-бүлелерге ниитизи-биле 6930 кил картофельди тараш, күзүн 13 171 килди ажаап алган.

/ Айдың ОНДАР.

«Институт профессиональной переподготовки и повышения квалификации кадров ТувГУ ОБЪЯВЛЯЕТ НАБОР:

• **<u>На годичную профессиональную переподготовку</u> с выдачей диплома о профессиональной переподготовке по программам:**

1. Адаптивная физическая культура и спорт;
2. Библиотечно-информационная деятельность;
3. Бухгалтерский учет, анализ и аудит;
4. География;
5. Городское строительство и хозяйство;
6. Государственное и муниципальное управление;
7. Документоведение и архивоведение;
8. Иностранный язык (английский);
9. Информационные технологии;
10. История и обществознание;
11. Лесное дело;
12. Логопедия;
13. Международные отношения;
14. Менеджмент в образовании
15. Педагог дополнительного образования детей и взрослых;
16. Педагогика и методика дошкольного образования;
17. Педагогика и психология;
18. Педагогика и методика начального образования;
19. Преподаватель в сфере профессионального образования;
20. Преподаватель высшей школы;
21. Проектирование зданий и сооружений. Технологии информационного моделирования bim
22. Промышленное и гражданское строительство;
23. Сервис и туризм;
24. Системный администратор;
25. Социальная работа;
26. Теория и методика преподавания основ безопасности жизнедеятельности;
27. Теория и методика преподавания химии в школе;
28. Технологическое образование;
29. Технология производства и переработки сельскохозяйственной продукции;
30. Физическая культура;
31. Финансы и кредит;
32. Экономика и управление на предприятии;
33. Экспертиза и управление недвижимостью;
34. Юридическая психология;
35. Юриспруденция;
36. Юрист частного права;
37. Жилищное хозяйство и коммунальная инфраструктура;
38. Ценообразование и сметное дело в строительстве.

• **На краткосрочные курсы повышения квалификации (от 16 до 250 ч.) для <u>педагогов</u>.**

• **На краткосрочные курсы повышения квалификации (от 16 до 250 ч.) для <u>государственных, гражданских и муниципальных служащих</u>.**

• **По результатам участия в конкурсах на оказание образовательных услуг или по договоренности с заказчиками возможна дополнительная разработка иных направлений (тем) повышения квалификации.**

<u>Обучение платное, на базе среднего и высшего образования.</u>

<u>Необходимые документы:</u>
оригинал и копия паспорта;
оригинал и копия диплома об образовании;
фотографии 3х4 – 3 шт;
копия снилса;
копия ИНН;
копия свидетельства (при смене фамилии, имени);
картонный (бумажный) скоросшиватель и 3 файла.

По всем вопросам обращаться в учебную часть ИППК по адресу г. Кызыл, ул. Ленина, 3, каб. 310. Тел.: 8(39422) 2-21-72. e-mail: fppktuv@mail.ru

Лицензия на осуществление образовательной деятельности серия 90Л01 № 0009360. Регистрационный № 2295 от 29.07.2016 г.

В ООО «ЭНЕРГОСТРОЙ» требуются на работу:

- крановщик башенного крана;
- крановщик на ДЭК-251;
- автокрановщик;
- водители автосамосвалов «КАМАЗ»;
- бригада плотников-бетонщиков;
- начальник производственно-технического отдела;
- разнорабочие.

Тел.: 8-901-677-3504, 8-901-677-3540.

Утерянный аттестат о полном среднем образовании серии 17 №АА0007907, выданный в 2008 г. МБОУ СОШ №2 с.Мугур-Аксы Монгун-Тайгинского района на имя **Иргит Сайзаны Монгушевны, считать недействительным.**

СВАДЕБНЫЕ ПЛАТЬЯ В НАЛИЧИИ И НА ЗАКАЗ.

Обр. ул. Полевая д. 6
Т. 8-983-366-28-88

ТЫВА МЕДИАГРУПП

ГАУ РТ «ИД» Тывамедиагрупп» предлагает большой выбор сувенирной продукции с нанесением логотипа Вашей организации на заказ, а также полиграфические услуги любого уровня сложности в г.Кызыл.

tuvamedia@bk.ru
г. Кызыл, ул. Красноармейская, д. 100, каб. 309
8(394-22) 2-18-10, 8-923-267-0749

МедиаХолдинг ТываМедиаГрупп

ТУВИНСКАЯ ПРАВДА

МУЗЫКАЛЬНОЕ ПОЗДРАВЛЕНИЕ
(хөгжүмнүг байыр)
на телеканале «Тува 24»
*от 2499 рублей
(до 70 слов, 3-4 фотографии)

РЕКЛАМА В ГАЗЕТАХ
«Тувинская правда»
«Шын»
«Сылдысчыгаш»
«Тыванын аныяктары»

РЕКЛАМА НА РАДИО
«ЗВЕЗДА-КЫЗЫЛ» 104.4. FM
*ОТ 99 рублей

ИЗГОТОВЛЕНИЕ СУВЕНИРНОЙ ПРОДУКЦИИ
Кружки, тарелки, магниты, футболки, бейсболки с нанесением

РАЗМЕЩЕНИЕ ПЛАТНЫХ УСЛУГ НА САЙТЕ “ИА “ТУВАМЕДИАГРУПП”

8-923-267-07-49 2-18-10
ул. Красноармейская, 100 каб. 309

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН
2022 чылдың сентябрь 14 | №69 (19600)
ШЫН

Сибирьжи ном сериязының Томскуга байырлалы

Томск хоорайны Сибирьниң сагыш-сеткил болгаш эртем төвү деп үндезинниг санап турарлар эвээш эвес. Ооң бадыткалы болур дээнзиг, сентябрь 5-те аңаа 14 томнуг "Чаңгыс өг-бүле. Сибирь чоннарының библиотеказы" деп библиотека сериязының таныштырылгазы болуп эрткен.

Том бүрүзүн сибирьжи чоннарның кандыг-бир дылынга тураскаадып, ол чоннуң чогаалының бир азы ийи классигиниң чогаалдарын аңаа парлаан. Бо серия сибирь чоннарының сагыш-сеткил чаңгыс эвин бижыглаар, оларның төлээлекчилериниң чамдыызы уттундуруп бар чыдар азы сөөлгү чылдарда чедиңгири-биле парлаттынмаан чогаалдарын калбак хөй-ниитиге чедирер, суртаалдаар сорулгаларлыг. Авторларның аттары колдуунда совет үеде-ле бүгү эвилелге билдиңгир апарган. Олар кымнарыл дээрге Юрий Рытхэу (чукот чогаалчы, делегейниң бежен хире дылынче чогаалдары очулдуртунган), Владимир Санги (нивх), Ювան Шесталов (манси), Софрон Данилов (саха-якут), Еремей Айпин (хант), Семен Курилов (юкагир), Салчак Тока (тыва), Ким Балков (бурят), Николай Доможаков (хакас), Роман Солнцев (татар, Красноярск), Дибаш Каинчин (алтай), Григорий Ходжер (нанай) болгаш өскелер-даа. Николай Доможаковтуң бо серияже киирген "Ырак аалда" деп романының тыва дылче очулгазын школачы чылдарда-ла номчаанымны сактып келдим. Юрий Рытхэунуң чамдык чечен чугааларын Доңгак Бегзи база-ла эрткен чүс чылдың алдан чылдарында (!) очулдуруп турган. Юван Шесталовтуң, Владимир Сангиниң чогаалдарын база төрээн дылывысче очулдуруп турган бис.

Серияже колдуунда кызыл-дустаан чеченнерниң үениң шылгалдазын эрткен чогаалдарын киирген, авторлардан чүгле дөрт кижи амгы үеде чурттап турар. Орус дылче очулгаларның хөй кезиин совет үеде кылган. Бо кандыг-даа хөөредиг чокка кончуг улуг ажылды томичилер ак сеткилдиг, хей-аъттыг бүдүрген. Томскиниң чогаалчылар организациязының удуртукчузу Геннадий Скарлыгин сериялың идеязын идип үндүргеш, ооң кол организатору, сорук киирикчизи болган. Редактор, тургузукчу А. Казаркинниң, телевилелди ажылдап кылган сериялың редактору Д. Барчуктуң аттарын база адап болур. Томск областың администрациязы бо серияны деткип, ооң акшаландырыышкынын кылганын демдеглеп, канчап өөрүп четтирбес боор!

Сибирьниң улуг ном байырлалынга Тыва Республиканы төлээлеп киржир аас-кежиктиг болганым дээш дыка-ла өөрдүм! Классигивис Салчак Тока-биле ("Араттың сөзүн" бо томче киирген) кады он үшку, Тывага тураскааткан томнуң авторлары болган болдувус. Серияның тургузукчузу мээң "Танаа-Херелдиң чуртунда", "Аңнаашкын соонда болчаг" деп тоожу биле чечен чугаамны болгаш шүлүктеримни Интернеттен боду тып, шилип алганын дыңнаттым. Таныштырылгага авторлардан хант чогаалчы Еремей Айпин база келген. Ол дыка солун намдарлыг, чону дээш, чери дээш хөйнү кылып чорууp кижи болду. Е. Айпин Ханты-Манси автономнуг округ – Юграның Думазының дөрткү чыыжының депутады, Дума Даргазының оралакчызы – Соңгу чүктүң эвээш санныг үндезин чоннарының төлээлекчилериниң Ассамблеязының даргазы кижи болганын база айтып каайн.

Ном байырлалы Томскунуң драма театрының кол сценазынга кончуг чогаадыкчы байдалга чаңгыс тыныш-биле эртти. Чогаалчыларны таныштырып, оларның чогаалдарындан үзүндүлерни номчуп, чедип келген аалчы чогаалчыларны сценаже үндүрүп, Сибирь дугайында ырларны ырлап, сибирь чоннарының танцы-самын көргүзүп, организакчылар таныштырылганы бедик деңнелдиг, солун көргүзүг кылдыр кылды.

Бодум хуумда Томскуга келгеним дээш өөрүп-байырлаар база бир чылдагааным турган. 1980 чылда Томскунуң политехниктиг институдун дооскан ояар чалыы шаамның кайгамчык эки чылдары эрткен бо хоорайже черле кээп көрбээн кижи болдум. Таныыр, билир черлеримни эргип көрүп, беш чыл чурттаан чуртталга бажыңымга, өөренип турган корпустарымга барып, аныяк шаам-биле болчаг кылган ышкаш болуп, амырап, хөйну бодап турдум.

Серияның он дөрт томун удавас Тываның Национал А.С. Пушкин аттыг библиотеказынче чорудуптар, ынчан ооң-биле таныжар арга тыва номчукчуларга база тыптып кээр.

/ Николай КУУЛАР,
Тываның улустуң чогаалчызы.

ЭПИДБАЙДАЛ

Росхереглелхайгааралдың Тывада эргелелиниң болгаш ТР-ниң Кадык камгалал яамызының сентябрь 12-ден 13-че берген медээзи-биле алырга, 225 кижиниң кадының байдалы экижээн, лабораторлуг шинчилелдерниң түңнелинде, COVID – 19-тан чаңгыс хонукта аараан 56 кижини тодараткан.

Оларның аразында бичии уруглар – 16.
Кызылда – 27,
Барыын-Хемчикте – 2,
Ак-Довуракта– 5,
Чөөн-Хемчикте – 3,
Кызыл кожуунда – 7,
Мөңгүн-Тайгада – 1,
Сүт-Хөлде – 4,
Таңдыда – 1,
Тес-Хемде – 3,
Улуг-Хемде – 1,
Чаа-Хөлде – 1,
Чеди-Хөлде– 1.

Бо чылдың январь 1-ден тура лабораторлуг шинчилелдер түңнели-биле аараан улустуң ниити саны 20066 четкен.

Аарыг улустуң чок болган чылдагаанын тодарадыр Комиссияның медээзи-биле 2022 чылдың январь 1-ден тура COVID – 19-тан 48 кижи чок болган.

Бо хүннерде 890 кижи эмнээшкинни ап турар, оларның иштинде стационарда – 97, берге байдалда –6 кижи, ИВЛ аппаратта 1 кижини кошкан.

Вакцинацияны долузу-биле 111 633 кижи эрткен.

КАМГАЛАЛ МАСКАЛАР КЕДЕРИН УТПАҢАР!

ЧУГУЛА ХЕРЕК ТЕЛЕФОННАР

ЧАҢГЫС ААЙ CALL-ТӨПТҮҢ ТЕЛЕФОНУ

122

ДҮРГЕН ЭМЧИ ДУЗАЗЫ ХЕРЕГЛЭЭНДЕ, 103, 112 ДУГААРЛЫГ ТЕЛЕФОНЧЕ ДОЛГА!

ПОЛИКЛИНИКАЛАР ТЕЛЕФОННАРЫ:

Республиканың уруглар поликлиниказы – 6-14-24, 8-900-160-0015, 8-900-160-3434.

Кызылдың хоорай поликлиниказы – 3-73-73, 2-88-10

Консультация-диагностика поликлиниказы РЭ №1 – 3-72-72, 2-18-63

ГОСПИТАЛЬДАР:

Республиканың уруглар эмнелгези – 3-24-66, 8929358l602

Хөй талалыг эмчи төвү – 89235901323, 6-08-63, 6-08-50, 6-08-53, 6-08-51.

Халдавырлыг аарыглар эмнелгези (Чехов кудумчузу, 65 дугаар бажың) – 89235901323, 6-68-80, 6-05-62, 6-40-60.

Перинаталдыг төп – 7-75-77 (call-төп), 2-27-57, 3-04-72.

Теркорпус РЭ №1 – 3-66-77

ШЫН

ТУРГУЗУКЧУЗУ:

Тыва Республиканың Чурагайлыг хөгжүлде яамызы.

Кол редактор
Н.В. САТ.

Редакцияның болгаш үндүрүкчүнүң адрези:
667000. Тыва Республика Кызыл хоорай, Красноармейская,100, каб.29,32

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:
Редактор – 2-01-35.
Чарлал килдизи – 2-18-10
Солун чыскаакчылары:
С. Н. Монгуш, А. К. Ооржак – 2-17-94
Корректор: Ч. Н. Мачык, А. А. Лагбы – 2-17-94

Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солунну **2012 чылдың декабрь 3-те** бүрүткээн.

Херечилелдиң дугаары – **ПИ №ТУ17-00068.**
Солунну «Тываполиграф» АН-ге пар лаан.
(Индекс: 667000. Тыва Республика, Кызыл, Щетинкин болгаш Кравчен-ко, 1).

Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыглары дээш авторлар боттары харыылаар.

Чагыдылга индекизи:
хуу кижилерге – **П6855**,
организацияларга – **П6860**

Солун неделяда ийи катап үнер (среда, суббота).
Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар – 21.00, херек кырында – 18.00.
Солун келбейн барганда, 2-11-52 телефон че долгаар.

Солуннуң сайтызы:
shyn.ru
Электроннуг почтазы:
shyntuva@mail.ru
shyntuva@yandex.ru

Неделяның тиражы
6966 кезек

2022 ЧЫЛДА "ШЫН" СОЛУННУҢ ЧАГЫДЫЛГАЗЫ:
БИР ЭВЕС РЕДАКЦИЯДАН ЧАГЫДАР БОЛЗА,
ЧАРТЫК ЧЫЛДА – 765 рубль.
ПОЧТА ДАМЧЫШТЫР – 1005,20 рубль.
Тел.: 2-01-35